

nude manifeste et viceversa alio quodammodo esse vel prodire personas ordinis bonum corrumpit. Tantum a blasphemando absunt si qui præterea quod nihil cæterorum infirmant et ordinis bonum in quibus vel maxime opus est custodiunt. Hunc ordinem quando nobilis iste vir recte perspexerit servareque decreverit, cessabit cæterum eos qui illum custodiunt blasphemos existimare.

EPIES. CAP. V.

Eorum quæ divinæ naturæ adsunt omnia solum singulariter semper dicuntur, licet in tribus personis intelligantur, sicut Deus, conditor, rex, bonus, et si quid hujusmodi (unum enim dicimus Deum, unum conditorem, unum regem, unum bonum, Patrem et Filium et Spiritum sanctum); alia vero pluraliter semper, nisi in duabus solis personis sint, ut v. gr. principatum in Filio et Spiritu, duo enim principia et non unum dicimus. Quæ quum ita sint, quoniam Latini etiam deitatis principium duabus personis, Patri scilicet et Filio, tribuunt, quæramus ex ipsis, utri prædictarum partium hoc conjungant. Si dicent secundæ, per se manifestum est absurdum; duo enim erunt principia, sicut et principia duo, et sic principiorum duplicitas intrabit et celebrata principii unitas in medio tolletur. Si vero primæ, primo quæritur, quænam pacto? Sunt enim illa communia et naturalia et tribus personis similiter convenientia; deinde et sic in idem rursus labentur; nam unum illud principium, quæ est genitor et spirator, quod est Pater solus, non idem numero est cum eo uno principio, quæ est spirator solum, quod est Pater et Filius, ut ipsi dicunt: duo ergo et sic erunt principia et duæ causæ, et undequaque eos circumstat principiorum dualitas.

Deitatis principium, ut ipsi dixerint Latini, diverso modo convenit Patri et Filio et non eodem modo; sed Patri quidem quatenus est genitor et spirator, Filio vero, quæ spirator duntaxat. Differentia autem secundum Patres secum numerum inducit; duo ergo sunt deitatis principia et principii unitas a Latinis procul amandatur.

SCHOLARIUS.

Latini unum principium omnium maxime servare norunt et duplex principium undequaque arcent tum in suis confessionibus (a), tum in institutionibus, tum in scriptis libris (b) atque hoc

(1) Mon. 286, f. 295 a, est cap. 11.

(2) Mon. 27, f. 189 a, ἐνθεωρεῖται.

(3) Προσώποις ex Mon. 256, supplevimus.

(4) Mon. 27 f. 189 a, διαρχία.

(5) Μόνον addit Mon. 27.

(6) Hoc argumentum, quod in codicibus Schola-

(a) Recte Manuel Calecas, l. III, contra Græcos, provocavit ad concilium Lugdonense II sub Gregorio X celebratum, ubi jam sancita erat confessio, quod Spiritus sanctus æternaliter ex Patre et Filio, non tanquam ex duobus principis, sed tan-

αὐτὸν ἕτερον ἢ τὸ ἀγαθὸν τῆς τάξεως μόνον, ὡς δὲ δηλονότι καὶ τὸ ἀνάπαλιν τῇ ἄλλῳ; πως εἶναι ἢ προλέγει τὸ ἀγαθὸν τῆς τάξεως φθείρει. Τοιοῦτον ἀπέχουσι βλασφημεῖν οἱ μετὰ τοῦ μηδὲν τῶν ἄλλων σαλεύειν, καὶ τὸ τῆς τάξεως ἀγαθὸν, ἐφ' ὧν μάλιστα πᾶσα ἀνάγκη, διαφυλάττοντες. Ταύτην ὁπίσταν καὶ ὁ γενναῖος οὗτος καὶ συνίδη καλιῶς καὶ τηρεῖν βουληθῆ, παύσεται λοιπὸν τοῦ ταύτην τηροῦντες βλασφημεῖν οἰόμενος.

ΕΦΕΣΟΥ ΚΕΦ. Ε' (1).

Τῶν προσόντων τῇ θεῷ φύσει τὰ μὲν ἐνικῶς μόνον ἀεὶ λέγεται, καὶ τὰς τρισὶ προσώποις ἐνθεωρεῖται (2), καθάπερ τὸ Θεὸς καὶ δημιουργὸς καὶ βασιλεὺς καὶ ἀγαθός, καὶ εἴ τι τοιοῦτον· εἰς γὰρ Θεός, λέγομεν, καὶ εἰς δημιουργός, καὶ εἰς Βασιλεὺς, καὶ εἰς ἀγαθός ὁ Πατήρ, καὶ ὁ Υἱός καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τὰ δὲ πληθυντικῶς ἀεὶ, καὶ τὸς δύο μόνους, ὡς τὸ αἰτιατὸν ἐπὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος· δύο γὰρ τὰ αἰτιατὰ, καὶ οὐχ ἓν λέγομεν. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐπειδὴ περ Λατῖνοι καὶ τὸ τῆς θεότητος αἰτίον δυὶ προσώποις (3), τῷ Πατρὶ τε καὶ τῷ Υἱῷ νέμονται, ἐρώμεθα τοῦτους, ὅποις τῶν εἰρημένων μερίδι τοῦτο συνάπτουσιν. Εἰ μὲν οὖν τῇ δευτέρῃ φήσουσιν, αὐτὸθεν δῆλον τὸ ἄτοπον· δύο γὰρ ἔσται τὰ αἰτία, καθάπερ καὶ τὰ αἰτιατὰ δύο, καὶ οὕτως ἡ διαρχία (4) πάροδον ἔξει καὶ τὸ πολυύμνητον τῆς μοναρχίας ἐκποδὼν γενήσεται. Εἰ δὲ τῇ προτέρῃ, πρῶτον μὲν πῶς; ἐκείνα γὰρ κοινὰ τε καὶ φυσικὰ, καὶ τοῖς τρισὶ προσώποις ὁμοίως ὑπάρχοντα· ἔπειτα καὶ οὕτω κάλιν εἰς τὸ αὐτὸ περινεχθῆσονται· τὸ γὰρ ἐν αἰτίῳ ἢ γεννήτωρ καὶ προβολεὺς, ἢ περ ἔστιν ὁ Πατήρ γένος, οὐκ ἔστι ταυτὸν ἀριθμῶ τῷ ἐν αἰτίῳ ἢ προβολεὺς μόνον, ὅπερ ἔστιν ὁ Πατήρ (5) καὶ ὁ Υἱός, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν· δύο ἄρα καὶ οὕτω τὰ αἰτία καὶ ἀρχαὶ δύο, καὶ ἡ διαρχία πανταχόθεν αὐτοῦς περιίσταται.

Τὸ τῆς θεότητος αἰτίον, ὡς ἂν αὐτοὶ φαίεν Λατῖνοι, διαφόρως τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ πρόσσει, καὶ οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἀλλὰ τῷ Πατρὶ μὲν ἢ γεννήτωρ καὶ προβολεὺς τῷ Υἱῷ δὲ ἢ προβολεὺς μόνον. Ἡ δὲ διαφορὰ κατὰ τοὺς Πατέρας ἀριθμῶν ἐαυτῆς συνεισάγει. Δύο ἄρα τῆς θεότητος αἰτία, καὶ ἡ μοναρχία κἀντεῦθεν τοῖς Λατῖνοις ἐλήλαται (6).

Ο ΣΧΟΛΑΡΙΟΣ.

Οἱ Λατῖνοι τὴν μίαν ἀρχὴν μάλιστα πάντων οἰδοῦσι σώζειν καὶ τὴν διπλῆν ἀρχὴν πανταχόθεν φυλάττονται ἐν τε ταῖς ὁμολογίαις αὐτῶν, ἐν τε διδασκαλίαις, ἐν τε συγγράμμασι, καὶ τοῦτο παραδ-

rii opus exhibentibus plane docet, ex Ephesii scripto in Monac. 256, f. 295 b, desumpsimus et hoc loco posuimus, tum quia ibi ut cap. 12, procedens c: 11 immediate consequitur, tum quia fere idem cum eo est.

quam ex uno principio, non duabus spirationibus, sed unica spiratione procedit. Idem definitio concilii Florentini solemniter repetiit.

(b) Id penes omnes Occidentales, qui de hac materia scripserunt, diserte traditur. Vnde Aug. De

δύσασιν ἐν τοῖς πρώτοις μαθήμασι τῆς πίστεως, ὅπο-
 σαν αὐτὴν ὡσπερ τινὰ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν ἐν τά-
 ξει καὶ μεθ' ὑπερβαλλούσης ἐπιμελείας ἐκτιθῶνται
 τοῖς φοιτῶσιν, οἱ τῆς θεολογίας διδάσκαλοι· οὐ γὰρ
 ἀπὸ τοῦ πολλὰ τῶν διδασκάλων ἀναγνῶναι βιβλία
 μικρὸν τι πρότερον ῥητορικοῖς μετασχόντας, ἢ σφι-
 σιν αὐτοῖς τὸ τῶν διδασκάλων ἐπιφημίζουσιν ὄνομα
 ἢ πρὸς τοῦ δήμου καὶ τῆς τῶν ἀπαιδευτῶν κρι-
 σεως, μᾶλλον δ' εἰπεῖν ἀκρισίας τοῦτο λαμβάνουσιν,
 ἀλλ' ὡσπερ οὐδεὶς ἐστὶν οὐδ' εἶναι δύναται φιλοσο-
 φίας διδάσκαλος μὴ τὴν Ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν
 καὶ τὰς ἐπ' αὐτῇ τῶν παλαιῶν ἐξηγήσεις καὶ τὰ
 τῶν νεωτέρων ζητήματα πρῶτον ἐξητακῶς καὶ δυ-
 νάμενος ἀνασκευάσαι πάντα καὶ κατασκευάσαι κα-
 λῶς καὶ λῦσαι πᾶσαν ἀντίθεσιν καὶ περὶ παντὸς
 ὑπέχειν λόγον ἐτοίμως εἰς φιλοσοφίαν ἀνήκοντες,
 οὕτως οὐδὲ τὴν θεολογίαν τινὲ πιστεύουσιν, ἂν μὴ
 πολλοὺς πρότερον χρόνου φοιτήσας καὶ πολλὰ δια-
 λεχθεὶς καὶ τοῖς εἰς αὐτὴν ἀνήκουσι πᾶσιν ἐγγυ-
 μασάμενος καὶ τοὺς ἐπὶ πολλῶν διδασκάλων ἐστὶ
 τούτῳ προκαθημένων πολλάκις πείραν τῆς ἐπιστή-
 μης, ἣν δῆπου συναίληψε, τοῦ διδάσκειν τὰ περὶ
 θεολογίας ἄξιός ἐστιν δοκιμασθῆ. Καὶ τῇ τῶν εἰδῶτων
 κρίσει πᾶσι γνώριμος γένηται καὶ δεῖ πρῶτον μὲν
 φιλοσόφους εἶναι καὶ διαλεκτικούς, εἶτα θεολογίας
 ἀπτεσθαι. Οὕτω πολλοῦ ποιῶνται τὴν θεολογίαν
 ἁπλῆνοι, οὕτω φροντίζουσι τοῦ μηδένα ἂν ἐξ ἀγνοίας
 ἐαυτῷ, καὶ ἄλλοις αἴτιον βλάβους γίνεσθαι, ἄνευ
 μεθόδου καὶ τέχνης τῆς μεγίστης τῶν ἐπιστημῶν,
 θεολογίας ἀπτόμενον. Πῶς γὰρ ἂν καὶ γένοιτό τινα τὰ
 ἐπόμενα ταῖς ἀρχαῖς θεωρεῖν καὶ ταύταις συνάπτειν,
 ἢ χωρίζειν τὰ μὴ ἐπόμενα καὶ ὅλως τοὺς τῆς ἀκο-
 λουθίας λόγους εἰδέναί καλῶς δι' αὐτῶν κανονίζειν
 πάντα λόγον καὶ πᾶσαν δόξαν, μὴ πολλὰ μὲν ἐν
 διαλεκτικῇ τοιαῦτα μαθόντι, ταῦτα δὲ πολλάκις ἐν
 ταῖς ἄλλαις ἐπιστήμασι ἀσκήσαντι, πολλὰ δὲ καὶ ἐκ
 τῆς ἄλλης φιλοσοφίας συνειλοχότι πρὸς τὸ εἶναι τῆς
 θεολογικῆς ἐπιστήμης, ἀλλ' οὐ πρὸς τὸ εἶναι συν-
 τεινόντα; Ὅλως γὰρ τὸ διακρίνειν καὶ τοὺς τῶν ἀκο-
 λουθιῶν λόγους, ὧν ἄνευ οὐκ ἐστὶ θεολογίας εἶναι
 διδάσκαλον, ὡσπερ οὐδ' ἄλλης ἐπιστήμης ἡστιν οὐ-
 οῦν, ἀδύνατον ἄνευ διαλεκτικῆς καὶ τῆς ἄλλης φιλο-
 σοφίας ἔχειν καλῶς. Ἄλλ' οἱ μηδὲν τούτων οὔτε
 σπουδάζοντες οὔτε εἰδότες, ἀλλ' ἄνευ μεθόδου πρὸς
 τὰ ζητήματα καὶ χωρὶς κανόνος ἐπὶ τὰς περὶ τῶν
 μεγίστων κρίσεις χωροῦντες, οὗτοι τὰ μὲν καθαρὰ
 τῶν δογμάτων ὡς κίβδηλα ἂν ἀπωθύντο καὶ ἀτιμά-
 ζουσιν, ἀσπάζουσιν δὲ βραδίως, εἴ τις τι προσάγοι
 φαῦλόν τε καὶ ἀδόκιμον, καὶ ὑποπτεύουσιν μὲν τὰ
 ἀδεῆ καὶ πάσης ὑποψίας ἐλεύθερα, λέγουσιν δ' ἂν θαρ-
 βούντως τὰ πολλῆς εὐλαβείας δεόμενα, καὶ πολλῶν

(1) Marcian. f. 142 b, οὐδὲ εἰς.

Trin., v, 14; Contra Maxim., ii, 17; Aeneam Paris.
 c. Græc. c. 47 seq.; Ratramnum, l. iii, contra Græ-
 cos, c. 4; Anselmum Cant. de proc. Sp. S., c. 9;
 Hugonem Eberlinum, l. i, c. 4; l. ii, c. 4; S. Tho-
 mam, p. i, q. 56, a. 4.

(a) Notatu digna sunt hæc Scholarum verba, qui-
 bus studiorum rationem in Latinorum scholis usi-

tradunt in primis fidei instructionibus theologiae
 magistri, quando ipsam ut unam ex aliis discipli-
 nis ordine et scrupulosa industria ad eam acco-
 dentibus discipulis exponunt. Nequo enim ex eo
 quod multa doctorum scripta perlegerunt, post-
 quam paulo prius rhetoricis studuerunt, doctorum
 nomen vel sibi metipsis addicunt vel a multitu-
 dine et ab indoctorum iudicio, imo potius iudicii
 defectu ac præiudicio illud delatum somunt. Ve-
 rum quemadmodum nullus est neque esse potest
 philosophiae magister, qui non Aristotelis philoso-
 phiam et veterum in eandem commentarios et
 recentiorum quaestiones prius perscrutatus fuerit,
 cuncta refutare et demonstrare recte ac vere,
 omnem oppositionem diluere et prompte de om-
 nibus, quæ ad philosophiam pertinent, rationem
 reddere possit: ita neque theologiam cuiquam
 concedunt, nisi per plures annos discipulus fue-
 rit, multa disputaverit et in omnibus, quæ ad il-
 lam pertinent, exercitatus multis ad hoc præsi-
 dentibus doctoribus sæpius scientiæ, quam sibi
 comparavit, specimen publicum exhibuerit, inde-
 que dignus, qui theologicas institutiones tradat,
 inventus atque expertorum iudicio cunctis sit fa-
 ctus conspicuus. Atque primo quidem philosophi
 debent esse et dialectici, postea theologiam attingere.
 Sic plurimi faciunt theologiam Latini; sic
 magna cavent cura, ne quis ex ignorantia sibi et
 aliis causa damni evadat sine methodo et arte
 maximam omnium scientiarum, theologiam, tra-
 ctando (a). « Quomodo enim fieri potest, ut quis ea
 quæ ex principis sequuntur consecutaria intueatur
 eaque his connectat vel quæ non rite consequun-
 tur secernat et universim consequentiarum rationes
 recte calleat atque per eas omnem rationem om-
 nemque opinionem ex certa norma diiudicet, nisi
 multa talia in dialectica didicerit, sæpius ea in
 aliis disciplinis exercuerit, plura quoque ex reli-
 qua philosophia assumpserit, quæ non quidem ad
 constituendam, atiamen ad exornandam theologi-
 cam disciplinam tendunt? Omnino enim distin-
 guere et dividere consequentiarum rationes, sine
 quibus nemo potest esse theologiæ magister, sicut
 nec eorumque alterius scientiæ, recte nemo po-
 terit absque dialectica et reliqua philosophia. At
 illi, qui nihil horum curantes et scientes potius
 sine methodo ad theologicas quaestiones et sine
 ulla norma ad iudicium de maximis rebus fere-
 dum se conferunt, hi pura et sincera dogmata
 ut spuria et falsa rejicere ac despiciere, facile vero,
 si quis perversum quid et improbandum profe-

atam non inconcinne describit et debitis laudibus
 ornant. Jam Græci experti fuerant quantum Latinus
 scholastici suis magistris superiores omni fere in
 disciplina evaserint. Philosophica vero studio
 quantum theologiam adjuvent, nemo est qui igno-
 ret.

rat, id amplecti, suspiciones fovere contra perfecta et ab omni suspicione libera, e contra confidenter ea quæ magnam religionem ac reverentiam exposcunt, eloqui possunt, et multo magis quando quis, qui nihil novit rem se nosse persuasum habeat et ab aliis ejus gnarus existimetur. Quid igitur tale habet, cujus Latinos incuset vel cujus ex illis rebus, quæ bene sapienterque theologiam tractaturis conveniunt, defectum in illis animadvertit, ut adeo facile id illos pati opinetur, quod turpe est geometram pati in figuris et physicum in rationibus de mobilibus, id est principium de medio auferre? Quomodo quis prompte et recte credat, bonos quidem geometras et physicos esse Latinos omnique scientia repletos, theologos vero esse cum in modum imperitissimos, ut per suas doctrinas auferant unum ex theologia principis, cujus custodiam plurimum faciunt et de quo quotidie in publicis et in privatis colloquiis ac disputationibus philosophantur, idque dum nos clamando ad illud advertendum observandumque hortamur, et dum res non solum turpis, verum etiam valde periculosa est? Quid enim turpius et simul periculosius, quam theologicæ scientiam prostentem quempiam per opiniones suas theologicæ principia evertere et neque intelligere, et salutem se perdere, quo vel maxime in fidei veritate obtinetur? Quid vero turpius adhuc, quam tot homines id pati? Ego enim potius credidissem, Latinos monarchiam in divinis haud necessariam esse edoctos dicere quid et opinari, quo illa possundetur, quam monarchiam venerantes et custodire volentes, si ullum ex fidei principis, tamen hanc per ea quæ aliter dicunt, eos evertere nescientes prorsus, omni necessitate eos, qui illa asserunt, duplex inducere principium. Illud enim prius negativæ ignorantie fuisset, cui, cum homines sint, facile succumbere possunt; hoc vero ignorantie studiosæ quæsitæ et privativæ, quam neque in theologicis neque in alia quavis materia pati possunt ii qui dialectica et reliquis philosophicis disciplinis tam bene imbuti sunt. Etsi vero multos alios novimus prius cum tali sapientia in hæreseon abyssos præcipites actos, attamen neque tanta multitudo neque simili sapientia præditi erant, neque tunc omnes dogmaticæ quæstiones ita elucidatæ, neque tot doctores ad veritatem cognoscendam ipsis duces esse poterant. Cæteras enim hæreses propter insipientiam potius et incertam scimus constitutas; Arium vero, Nestorium atque Sabellium fortasse quidem sapientes, attamen a Scripturis solum exordientes; nondum enim ulli doctorum tantum reverentiæ detulerunt homines, ut illius sententiis absque ulla dubitatione adhererent; fortasse namque neque ullus tum talis erat. Verum in certaminibus, adversus hæreticos illos, sicut in palæstra quadam, sapientiæ et fidei atque accuratæ dogmatum expositionis specimen alii dederunt et Ecclesie lumina protinus evaserunt, postmodum eo

μᾶλλον ἐάν τις μὴδὲν εἰδὼς εἰδάναι νομίσητε καὶ ὑποληφθῆ. Τί τοίνυν τοιοῦτον ἔχων καταγνῶναι λατίνων, ἢ τίνος τῶν ἀρμοστέων τοῖς καλῶς μὲλουσι θεολογήσειν εἰδὼς αὐτοὺς ἐνδεῶς ἔχοντας δεῖται παθεῖν ἂν ῥαδίως, ὅπερ αἰσχροὺν ἐστὶ καὶ γεωμέτρην παθεῖν ἐν τοῖς διαγράμμασι, καὶ φυσικὸν ἐν τοῖς περὶ τῶν κινήτων λόγοις, τουτέστιν ἀναιρεῖν τὴν ἀρχήν. Πῶς δ' ἂν τις εὐκόλως πιστεύσειε, γεωμέτρως μὲν ἀγαθοὺς εἶναι καὶ φυσικοὺς τοὺς λατίνους, καὶ πάσης ἐπιστήμης ἐμπεπλησμένους, θεολόγους δὲ εἶναι οὕτω ἀμαθεστάτους, ὥστε δι' ὧν δοξάζουσι ἀναιρεῖν τινὰ τῶν τῆς θεολογίας ἀρχῶν, ἣν περὶ πολλοῦ ποιοῦνται φυλάττειν καὶ περὶ ἧς καθ' ἑκάστην ἐν ταῖς κοιναῖς, ἐν ταῖς ἰδίαις ὁμιλίαις φιλοσοφοῦσι, καὶ ταῦθ' ἡμῶν βοῶντων αὐτοῖς προσέχιντε καὶ φυλάττεσθαι, καὶ τοῦ πράγματος οὐκ αἰσχροῦ μόνον ὄντος, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπικινδύνου; Πι γὰρ αἰσχροτέρου ἅμα καὶ ἐπικινδυνότερου, ἢ θεολογίας ἐπιστήμην ἐπαγγελλόμενον τινὰ δι' ὧν δοξάζει τὰς τῆς θεολογίας ἀναιρεῖν ἀρχὰς καὶ μὴδὲ συνορῆν καὶ τὴν σωτηρίαν ἀπολλύουσαν τὴν ἐν τῇ τῆς πίστεως ἀληθείᾳ μάλιστα γὰρ προσγινομένην, τοῦ δὲ καὶ τοσοῦτους τοῦτο πάσχειν τί ἂν αἰσχρὸν γένοιτο; Ἐγὼ γὰρ μᾶλλον ἂν ἐπίστευσα λατίνους οὐκ ἀναγκαίαν ἐν τοῖς θεοῖς τὴν μοναρχίαν εἰδόντας λέγειν τι καὶ δοξάζειν, δι' ὧν ταύτην σαλεύουσιν, ἢ ταύτην καὶ τιμῶντας καὶ φυλάττειν ἐθέλοντας εἴπερ τινὰ τῶν τῆς πίστεως ἀρχῶν, ὅμως ταύτην ἐξ ὧν ἄλλως λέγουσιν ἀναιρεῖν οὐκ εἰδόντας, ὅτι πᾶσα ἀνάγκη τοὺς ἐκεῖνα λέγοντας διπλὴν εἰσάγειν ἀρχήν. Τὸ μὲν τῆς κατὰ ἀπόφασιν ἀγνοίας ἂν ἦν, ἣν εἰκὸς ἐστὶν ἀνθρώπους ὄντας παθεῖν, τὸ δὲ τῆς κατὰ διάθεσιν ἀγνοίας ἂν εἴη, ἣν οὐτ' ἐν τοῖς θεολογικοῖς οὐτ' ἐν τινὶ τῶν ὄλων δυνατὸν ἐστὶ πάσχειν τοὺς διαλεκτικῆς καὶ τῆς ἄλλης φιλοσοφίας οὕτω σφόδρα μετέχοντας. Εἰ δὲ καὶ πολλοὺς ἄλλους πρότερον ἴσμεν μετὰ τῆς τοιαύτης σοφίας ἐπὶ τοὺς τῶν αἱρέσεων ἀπενεχθέντας κρημνοὺς, ἀλλ' οὐτε πλῆθος τοσοῦτον οὐδ' ὁμοίως ἦσαν σοφοί, οὐτε τῶν τῆς πίστεως ζητημάτων οὕτως ἐκκεκαθαρμένων ἀπάντων, οὐτε τοσοῦτων διδασκάλων πρὸς τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας δυναμένων σφίσιν ἡγεῖσθαι· τὰς μὲν γὰρ ἄλλας αἱρέσεις καὶ δι' ἀλογίαν μᾶλλον καὶ ἀμαθίαν ἴσμεν συστάσας. Ἄρειον δὲ καὶ Νεστόριον καὶ Σαβέλλιον σοφοὺς μὲν ἴσως, ἀλλ' ἀπὸ τῶν Γραφῶν ἐπιχειρήσαντας μόνον. Οὕτω γὰρ οὐδενὶ τῶν διδασκάλων τοσοῦτον ἀπεδίδοσαν ἀνθρώποι σέβας, ὥστε ταῖς ἐκεῖνου ψήφοις ἀναμφισβητήτως προστίθεσθαι· ἴσως γὰρ οὐδὲ ἦν· ἀλλ' ἐν ταῖς πρὸς τοὺς αἱρετικούς ἐκείνους ἀπίσιν, ὡς περὶ ἐν τινὶ τῶν κοσμητικῶν γυμνασίων τῆς τε σοφίας καὶ πίστεως, καὶ τῆς ἐν τοῖς δόγμασιν ἀκριβείας πείραν ἕτεροι δεδιωκότες καὶ τῆς Ἐκκλησίας φωστῆρες ἀντικρυς γεγονότες οὕτως ἕτερον ἐσεβάσθησαν, ὥστε τὴν ἐκείνων θεολογίαν καυῶσα καὶ τύπον ἅπασιν εἶναι καὶ νόμους τεθεῖναι τοῦ ἐπιτάττοντος· καὶ οὕτως εἰσὶ πολλοὶ καὶ τσαυτὸς ἕκαστος κατέλιπον βίβλους, ὥστε λείπον περὶ οὐδὲν ἀναμφισβητῆσαι δύνασθαι τῶν ἐν τῇ θεολογίᾳ ζητημάτων τε καὶ δογμάτων, τοὺς ἄλλως τὰ τοιαῦτα

45

κρίνειν εἰδότες ὑπὸ τούτων μὲν διδασκάλων, ἅ τούτων δὲ βιβλίων ἐκάστου φωτιζομένους· εἰ δέ τι κἄν τούτοις διαφωνοῦν εὐρίσκειτο, συμβιδάξιν τοῦτο καὶ συνάγειν καλῶς ταῖς μεθόδοις ἐκείναις αἷς αὐτοὶ τῆς Ἐκκλησίας οἱ διδάσκαλοι τὰς θείας Γραφὰς συνῆγον καὶ συνεβίβαζον κατὰ τῶν διαιρεῖν αὐτὰς πειρωμένων, κἄν τῇ διαιρέσει ταύτῃ τὸν τῆς κακοδοξίας ἰδρυόντων θεμέλων.

nant et concordent illis methodis, quibus ipsi et constantes ostenderunt contra eos qui dividere sententiæ confirmabant fundamentum.

Τούτων τοίνυν ἀπάντων οὕτως ἐχόντων, τίς ἂν βραδίως πιστεύσειε Λατίνους θεῖον μὲν ποιῆσαι τὴν δυναρχίαν ἐπὶ Θεοῦ, εἰς ταύτην δὲ συνελαύνεσθαι πάλιν ὡς ἀναγκαίως τῇ δόξῃ ταύτῃ συνεπομένην; Οὐτε γὰρ αὐτοὶ σοφίας τινὶ τῶν ἀπάντων παραχωροῦσιν, οὐτ' εἰκὸς ἐστὶ τοῦτο πάσχειν ὄντας σοφοὺς, ἀλλὰ μᾶλλον εὐλογόν ἐστι τοὺς οὐ σφίδρα τῆς Λατίνων σοφίας ἐπαύοντας τὴν πλάνην ταύτην ὑφίστασθαι καὶ νομίζειν ἔπεσθαι τῇ δόξῃ Λατίνων, ἃ καθάπαξ ταύτης κεχώρισται.

Ἔτι δὲ οὐδ' ὅλως οἷς ἀξιοῦσι Λατῖνοι τὸ ἄτοπον ἐκεῖνο συμβαίνειν δύναται, ἀπλοῦς ἐστὶ λόγος ὁ πείθων καὶ ἀληθὴς καὶ ὃν εἰ τις ἐλαύνοι, καὶ πολλὰς τῆς θεολογίας ἀρχὰς ἀνάγκη τοῦτον συναυθεῖσθαι. Μιᾶ γὰρ φασὶ δυνάμει προβλητικῇ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς προάγουσι διὰ τὴν δύναμιν ταύτην τῇ οὐσίᾳ ἔπεσθαι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, οὐ ταῖς ἀναφοραῖς, αἷς διακρίνονται· καὶ ὡσπερ ἡ τοῦ γεννᾶν καὶ τοῦ γεννᾶσθαι δυνάμις ἐστὶ (1) μία ἐν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ, οὕτω καὶ ἡ τοῦ προβάλλειν μία ἐστὶν ἐν αὐτοῖς· εἰ τις γὰρ δυνάμις ἐστὶν ἐν αὐτοῖς παρὰ τὴν τοῦ γεννᾶν καὶ γεννᾶσθαι, μίαν εἶναι ταύτην ἀνάγκη· ἡ δὲ μία δύναμις καὶ μίαν ἐνέργειαν καὶ μίαν πρόδοον καὶ μίαν ἀρχὴν τίθησιν ἐξ ἀνάγκης· οὕτε τοίνυν ἄτοπον μίαν εἶναι δυνάμιν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ τὴν προβλητικὴν, οὕτε ἔπεται ταύτης οὐσης μιᾶς τῆς ἀρχῆς ἐν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ τοῦ Πνεύματος μὴ εἶναι μίαν, ἀλλὰ διπλῆν. Ὅλως δὲ ὁ Πατήρ καὶ ὁ Υἱὸς ἀνευ τῆς πρὸς ἀλλήλα ἀναφορικῆς ἀντιθέσεως τῆς κατὰ τὸ γεννᾶν διπλαθὴ καὶ γεννᾶσθαι τὰ ἄλλα ἐν εἰσι καὶ ἐν δύναν καὶ ἐν ἀριθμῷ. Ὅσπερ τοίνυν εἰς Θεὸς εἰσι καὶ εἰς δημιουργοὺς καὶ εἰς πέμπων, οὕτω καὶ μία ἀρχὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἢ εἰς προβάλλων. Εἰ μὲν γὰρ οὐ δύναται κοινωνεῖν τῷ Πατρὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐκπορεύσεως ὁ Υἱὸς δι' ἄλλο τι, ἄλλος ἂν εἴη λόγος· εἰ δὲ οὐδὲν προσίσταται ἕτερον, περὶ γε τοῦ τὴν δυναρχίαν σαλεύεσθαι δέος οὐδέν· ὡσπερ εἰ μὴ ἠδύνατο ὁ Υἱὸς δημιουργοὺς εἶναι καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὡσπερ καὶ ὁ Πατήρ, ἄλλος ἂν ἦν λόγος· ἕως δ' ἀνάγκη τὴν δημιουργίαν κοινήν εἶναι τοῖς τρισι, περὶ τῆς δυναρχίας δέος οὐδέν· μιᾶ γὰρ δυνάμει δημιουργοῖσι καὶ ὡς Θεῷ πρόσσεστιν ἐκάστῳ τούτων τὸ δημιουργεῖν, ὥστε ἐπεὶ εἰς Θεὸς εἰσι καὶ ἓνα δημιουργὸν τούτους εἶναι ἀνάγκη. Εἰ δὲ θαῦμα, τὰς δύο ὅτε-

A cultu honorati, ut illorum theologia cunctis regula ac norma sit legesque latæ fuerint id præcipientes. Et sic multi sunt et tot singuli libros reliquerunt, ut cæterum de nullo theologiæ problemate vel dogmate dubium movere queant qui plane talia judicare noverint a tot doctoribus totque singulorum scriptis illuminati, si vero etiam in his discordans quid inveniatur, id recte componant et Ecclesiæ doctores divinas Scripturas consociarunt illas conabantur et in hac divisione perversæ suæ

Quæ omnia cum ita se habeant, quis facile credet Latinos quidem principii dualitatem in Deo exsecrari, sed in eandem rursus impelli tanquam necessario ex hac sua opinione consequentem? Neque enim ipsi sapientia ulli omnium cedunt, neque probabile est ipsos, cum sint sapientes, ista pati; sed potius verisimile, eos qui Latinorum sapientiam non supra modum intelligunt, fraudi ejusmodi succumbere, ut arbitrentur, ea ex Latinorum sententia consequi, quæ semel pro semper omnino ab ea separata sunt.

Quod vero ex Latinorum doctrina nullo modo absurdum illud inferri possit, simplex non minus quam vera ratio persuadet, quam qui rejiciat, et multa quoque theologiæ principia eliminat simul oportet. Unica enim, aiunt, virtute spirativa Spiritum sanctum producant Pater et Filius, quia hæc virtus sequitur essentiam Patris et Filii, non relationes, quibus discernuntur, et sicut vis generationis activæ et passivæ in Patre et Filio est una, ita spirationis vis in ipsis una est. Si enim quæ virtus in ipsis est præter vim generationis activæ et passivæ, eam unam esse necesse est; unica vero virtus et unam operationem et unam processionem et unum principium necessario inducit: neque igitur absurdum est, unam esse in Patre et Filio virtutem spiratricem, neque sequitur, cum hæc una sit, in Patre et Filio non unum esse Spiritus principium, sed duplex. Omnino autem Pater et Filius præscindendo a relativa oppositione, quam ad invicem habent, prout ille generat, hic generatur, quoad cætera unum sunt et unum totum et unum numero. Sicut igitur unus est Deus et unus conditor et unus mittens, ita et unum principium sancti Spiritus vel unus spirator. Si enim Patri in Spiritus sancti productione non potest communicare Filius propter aliud quidpiam, alia ratio foret; si vero nihil aliud obstat, quod ad monarchiæ destructionem attinet, nihil timendum; sicut si Filius non posset creator esse neque Spiritus sanctus, quemadmodum est Pater, alia plane foret ratio; quandiu vero necesse est creationem communem esse illis tribus, de monarchia timendum nihil. Una enim virtute creant et ut Deo unicuique horum inest vis creandi, unde quoniam unus Deus sunt et unum creatorem

(1) Mon. f. 191 a, οὐκ ἐστὶ.

hos esse necesse est. Si vero mirum, duas illas A hypostases unum esse principium et tamen non confundi, magis mirum esset, tres hypostases unum principium esse neque tamen confundi eadem. Sed hoc mirantur quidem omnes quotquot et illud credunt, nihilo tamen minus credunt, et ideo credunt, quia mirantur. Oportet enim divina supernaturalia esse et super mentem nostram elevata eaque superiora. Sic et res se habet in proposita materia. Mirum enim est et summam admirationem excitat, quod duae hypostases perfecte suis distinctae proprietatibus unum sunt tertiae personae principium et unum numero, nec tamen ad invicem confunduntur nec naturae quaedam differentia a persona, quae ex ipsis prodit, distinguuntur. Debet tamen et hoc cum aliis fidei principiis concordare et veritatem simul cum admiratione et huic enim illis adesse; neque reprehendendi sunt Latini, si doctorum verba sequentes Spiritum ex Filio esse et unum ejus principium Patrem et Filium existere credunt, deinde ratioeinationibus quibusdam mentis imbecillitatem quodammodo erigunt ac solantur, tanquam in defectu accuratae solutionis, quam in hac materia nancisci non est datum, ratione apparente utentes et in his eisdem ipsos duces et antesignanos assumentes, a quibus et hanc sententiam acceperunt; hoc enim apud aequos iudices nullam prorsus reprehensionem incurret; sed si contentio gratia contra nos suam sententiam confirmaturi peregrinam prorsus atque ab ipsis et primis et solis adinventam in has ratioeinationes ab humana sapientia abrepti fuissent et mendacium cordis atque fraudem speciosis rationibus obvelare niterentur, hoc sane vehementer in eis accusandum foret, neque ipsis talia innovantibus venia ullo modo concedenda. At multum deest, ut quis Latinis vere tale crimen objicere queat. Neque enim uni doctori, neque cujusque dictis paucis atque obscuris, verum omnibus simul suis doctoribus et nostrorum nonnullis, hisque pluribus in locis et velut ex professo de hac re disserentibus fidem habentes, sic ad defendendam, quoad ejus fieri posset, sanctorum opinionem pervenerunt, et non demonstrare argumentis eam querebant, sed difficultatem tum sibi metipsis tum illis ex fratribus, qui scandalum patiebantur, emollire ac solvere quodammodo annitebantur, sicut et in aliis fidei quaestionibus id summopere sibi curae esse responderent, si quis ex eis opportune quaereret. Atque haec quidem dixerint qui Latinos defendere volunt pro monarchia, homo pro se ipsis, et vehementer e viro hoc poscent, ut timorem pro ipsis abjiciat, ne forte dyarchie transitum permittant, quem admodum ipse ait, per ea quae statuunt atque credunt. Epichelrematis vero vim tantum abest, ut ipsi extimescant, ut firmam vel insolubilem, ut

Dicent itaque in primis, multa esse, quae ejus principalem propositionem damnent. Logicam enim vim necessitatemque sumit ex loquendi modo, dum quae divinae naturae insunt duplici modo dici as-

στάσεις μίαν εἶναι ἀρχὴν καὶ μὴ συναλείφασθαι, μείζον· ἂν εἴη θαῦμα, ὅτι αἱ τρεῖς ὑποστάσεις μίαν εἶναι ἀρχὴν καὶ οὐ συναλείφονται. Ἄλλὰ τοῦτο θαυμάζουσι μὲν πάντες, ὅσοι δῆκου καὶ πιστεύουσι, οὐδὲ ἦσαν μέντοι πιστεύουσι, καὶ διὰ τοῦτο πιστεύουσι διὰ θαυμάζουσι. Δεῖ γὰρ τὰ θεῖα καὶ ὑπερφυσία εἶναι καὶ νοῦ κρείττω καὶ ὑψηλότερα. Οὕτω δ' ἔχει καὶ τοῦ προκειμένου. Θαυμαστὴν μὲν γὰρ καὶ θαύματος πλέον, δύο ὑποστάσεις τελείως διακεκριμένας ταῖς ιδιότησι μίαν ἀρχὴν εἶναι τῆς λοιπῆς ὑποστάσεως καὶ ἀριθμῶ μίαν, καὶ μὴ συνειληφθαι πρὸς ἑαυτὰς, ἢ μὴ φύσει ὅτι διαφορᾷ πρὸς τὴν ἐξ αὐτῶν προεῖσαν ὑπόστασιν διακρίνεσθαι· δεῖ μέντοι τοῦτε ταῖς ἄλλαις ἀρχαῖς τῆς πίστεως συμφωνεῖν καὶ τὴν ἀλήθειαν ἅμα τῷ παραδόξῳ μετ' ἐκείνων εἶναι καὶ ταύτη· οὐδὲ δεῖ ψέγειν Λατίνους, εἰ τοῖς τῶν διδασκάλων λόγοις ἐπόμενοι τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι καὶ μίαν ἀρχὴν αὐτοῦ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν εἶναι πιστεύουσι, εἴτα λογισμοῖς τισι τὴν ἀπορίαν παραμυθοῦνται τοῦ νοῦ, καθάπερ ἐν ἀπορίᾳ τῆς ἀκριβείας, ἧς οὐκ ἔξεστιν ἐνταῦθα τυχεῖν, τῷ φανέντι λόγῳ χρησάμενοι, καὶ ταῦτα τῶν λογισμῶν ἡγεμόνας αὐτοὺς τοῦτους, παρ' ὧν καὶ τὴν δόξαν ταύτην ἔσχον, λαμβάνοντες· τοῦτο γὰρ οὐδεμίαν ἂν πρ' εὐγνώμοσι δικασταῖς μέμψιν δίχοιτο· ἀλλ' εἰ φιλονεικίας εἶνεκα τῆς πρὸς ἡμᾶς, δόξαν κρατύνειν ἐθέλοντες ξένην πάντη καὶ παρ' αὐτῶν πρώτων καὶ μένων ἐξευρημένην, εἰς τοῦτους δὴ τοὺς λογισμοὺς ὑπὸ σοφίας ἀνθρωπίνης προήχθησαν, τὸ ψεῦδος τῆς διανοίας καὶ τὴν ἀπάτην λόγοις εὐπρεπέσι συγκαλύπτειν πειρώμενοι, τοῦτ' ἂν εἴδει τούτων σφόδρα κατηγορεῖν μηδὲ βούλεσθαι συγχωρεῖν αὐτοῖς τὰ τοιαῦτα καινοτομοῦσι· πολλοῦ δὲ δεῖ τις ἀληθῶς Λατίνους τοιαύτην μέμψιν ἐπάγειν. Οὐδὲ γὰρ ἐν διδασκαλίᾳ οὐδ' ἐκάστου ῥήσεσιν ὀλίγαις καὶ ἀσαφῆσιν, ἀλλὰ πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς ἰδίοις καὶ τῶν ἡμετέρων τισὶ πολλοῦ καὶ ὡς περ ἐπίτηδες παρὶ τούτου διεξοῦσι πιστεύσαντες οὕτως ἐπὶ τὴν δυνατὴν τοῦ τοῖς ἀγίοις δοκοῦντος ἦλθον· συνηγορίαν καὶ ταύτην οὐκ ἀποδεικνύουσι τὸ ζήτημα, ἀλλὰ τὴν ἀπορίαν σοφίαι τε αὐτοῖς καὶ τοῖς σκανδαλιζομένοις τῶν ἀδελφῶν παραμυθεῖσθαι καὶ λύειν ἀμηγέτη πειρώμενοι, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων ζητημάτων τῆς πίστεως, εἴποιεν ἂν καὶ πάνυ σπουδάζειν, εἰ τις αὐτῶν ἐγκαίρως πυνθάνοιτο. Καὶ ταῦτα μὲν εἴποιεν ἂν οἱ τοῖς Λατίνοις συνηγορεῖν ἐθέλοντες ὑπὲρ τῆς μοναρχίας, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ σφόδρα δεήσονται τοῦ ἀνδρὸς μὴ δεδιέναι περὶ αὐτῶν, μήποτε πάροδον τῆς δυαρχίας δῶσιν, ὡς αὐτὸς λέγει, δι' ὧν ὑποτίθενται καὶ πιστεύουσιν· τὴν δὲ τοῦ ἐπιχειρήματος ἀνάγκην πολλοῦ δέουσιν αὐτοὶ δεδιέναι, μήποτε ἰσχυρά τις ἢ ἀλυτος ἦ· οὕτω ῥαδίως ἔχουσι λύειν.

ne forte dyarchie transitum permittant, quem admodum ipse ait, per ea quae statuunt atque credunt. Epichelrematis vero vim tantum abest, ut ipsi extimescant, ut firmam vel insolubilem, ut hoc pacto facile eam solvere possint.

Ἐροῦσι τοίνυν πρῶτον μὲν πολλὰ καταγινώσκειν αὐτοῦ τῆς προτάσεως. Λαμβάνει τε γὰρ τὴν ἀνάγκην ἀπὸ τοῦ λόγου τοῦ λεκτικοῦ, τὰ προσόντα τῆς θείας φύσει λέγων διτετῶ τρόπῳ λέγεσθαι· τοῦτον δὲ

δήπου τὸν λεκτικὸν λόγον εἰ τις ἐν τοῖς περὶ τῆς A
 πίστεως βούλοιο διασώζειν, πολλὰ μὲν ἄτοπα συγ-
 χωρήσει· ἀνελεῖ δὲ οὐκ ὀλίγα τῶν ὁμολογουμένων·
 αὐτίκα γὰρ τὸ Πνεῦμα Υἱοῦ λέγεσθαι σημεῖον ποιου-
 μένων ἡμῶν τοῦ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα
 τὸ ἅγιον, ὑμεῖς ἀντιλέγετε, μηδεμίαν ἀναφορὰν ἐν
 τῷ λόγῳ τούτῳ δεῖν νοεῖν ἐξ ἀνάγκης ἀποφαινόμε-
 νοι, εἰ μὴ τὴν τῆς φύσεως ταυτότητα μόνην· ὅθεν
 καὶ τὸ Πνεῦμα Πατρὸς καὶ Πνεῦμα ἐκ Πατρὸς οὐ ταυ-
 τὴν ἀξιούτε σημαίνει· ἀλλ' ἐκεῖνο μὲν τὴν τῆς αἰτίας
 σχέσιν, τοῦτο δὲ τὴν τῆς φύσεως· οὐδὲ (1) τοῖνον
 εἰ μὲν ὁ Πατὴρ ἐκ τοῦ Πνεύματος οὐ λέγεται, θαυ-
 μάζειν οὐ δεῖ· τὰ γὰρ τῆς ὑπερουσίας θεογονίας οὐκ
 ἀντιστρέφει πρὸς ἄλληλα· εἰ δὲ μὴ λέγεται Πατὴρ
 Πνεύματος, ὅστις δὴ τρόπος τοῦ λόγου τὴν φυσι-
 κὴν σημαίνει ταυτότητα, θαυμαστὸν ἂν εἴη· οὐ γὰρ B
 Πατρὶ μὲν Πνεῦμα ταυτὸν τῇ φύσει, ὁ δὲ Πατὴρ
 ἄλλω· ἔχει πρὸς τὸ Πνεῦμα. Οὐκοῦν ὅσον ἐκ γε τῆς
 ἀληθείας τοῦ πράγματος καὶ τὴν Πατέρα τοῦ Πνεύ-
 ματος ἐχρῆν λέγεσθαι· ἀλλ' οὐ λέγεται, ἵνα μὴ τις
 ὑπολάβῃ τὸ Πνεῦμα γεννᾶσθαι· ἀλλ' εἰ καὶ μὴ δύ-
 ναται τοῦτο λέγεσθαι ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, ὅσον
 ἐκ γε τοῦ πράγματος ἀληθῆς· ἐστὶ τὴν Πατέρα εἶναι
 λέγειν τοῦ Πνεύματος, εἰ γε ἡ τοιαύτη ἀπίδοσις
 σχέσιν μόνην φύσεως, οὐδαμίαν δὲ ἀναφορὰν αἰτίας
 σημαίνει δύναται, καθὼς ὑμεῖς ἀξιούτε· καὶ πολ-
 λαχοῦ διαμάρτοι τις ἂν τῆς ἀληθείας τάχιστα καὶ
 τοῦ πρέποντος, ἂν πάντα τῷ λεκτικῷ λόγῳ διδοῦς
 ἐπὶ τε τῶν θείων ἐπὶ τε τῶν ἀνθρωπίνων τῆς ἀλη-
 θείας θῆραν ποιοῖτο. Ἐπειτα καὶ λίαν ἀποδεχόμεθα, C
 ὅτι συγχωρεῖς δυσὶ τισὶ προσώποις μόνοις ἐν τινὶ
 τῶν ἀπάντων εἶναι κοινωνίαν τινὰ οἷον Υἱῷ καὶ
 Πνεύματι τὸ αἰτιατὸν κοινὸν εἶναι λέγεις· οὐ γὰρ
 ἐξέσται σοι ἀρνεῖσθαι καθόλου καὶ Πατρὶ καὶ Υἱῷ
 μόνοις ἐν ἄλλῳ πράγματι κοινωνίαν εἶναι τινά.
 Ἐρωτῶντι δὲ σοι, τίνι μέρει τῆς σῆς διαιρέσεως τὴν
 ἡμετέραν δόξαν φέροντες τιθέαμεν, δηλονότι τὴν
 Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἀρχὴν εἶναι τοῦ Πνεύματος ἢ
 αἰτίαν ἢ αἰτίον ἢ ὅπως ἂν ἐθέλοις καλεῖν, ἀποκρι-
 νόμεθα, ὅτι τῷ δευτέρῳ μέρει συντάττομεν ὅσον
 κατὰ τὸ πρᾶγμα καὶ πάνυ. Ἔστι γὰρ ὡσπερ δυσὶ
 προσώποις κοινὸν τὸ ἐκ τῆς αἰτίας εἶναι, οὕτω καὶ
 δυσὶ προσώποις τὸ τῆς ἀρχῆς πρᾶγμα καὶ ὄνομα· καὶ
 καθάπερ ἡ κοινωνία τοῦ αἰτιατοῦ οὐτε συναλείφει
 τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα οὐτε τῆς πρὸς τὸν Πατέρα D
 συμφυίας ἐκβάλλει, ἢ μὴ κοινωνοῦσι τῆς τοῦ αἰτια-
 τοῦ προσηγορίας τε καὶ τοῦ πράγματος, οὕτω καὶ
 ἢ τῆς ἀρχῆς κοινωνία οὐτε τὸν Πατέρα συναλείφει
 καὶ τὸν Υἱὸν, οἷς τοῦθ' ὑπάρχει, οὐτε τοῦ Πνεύμα-
 τος τούτους κατὰ φύσιν ἀποδιίστησιν, ἅτε μὴ μετ-
 ἔχοντος τοῦ σφίσι κοινού. Τούτων ἕνεκα τῷ δευ-
 τέρῳ μέρει τῆς διαιρέσεως τὴν ἡμετέραν ἀποδιδο-
 μεν δόξαν, ὅσον κατὰ τὸ πρᾶγμα, ἐπεὶ περὶ πραγ-
 μάτων ἡμῖν ὁ λόγος καὶ ἡ σπουδή. Κί δ' ἐστὶ τι καὶ
 ἀνόμοιον ἐν τῷ λέγεσθαι τούτων ἐκάτερον τῶν κοι-
 νῶν, οὐκ ἀπὸ τῆς τοῦ πράγματος εἰδότες φύσεως τὴν
 διαφορὰν ἀπαντῶσαν, ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν προσώπων

serit. Quem loquendi modum si quis in iis, quæ ad
 fidem pertinent, servare velit, multa absurda con-
 cederet; tollet vero haud pauca ex iis quæ in con-
 fesso sunt. Statim enim si nos ex eo quod Spiritus
 Filii dicitur indicium facimus, quod et ex Filio
 sit Spiritus sanctus, vos contradicatis, nullam re-
 lationem in hoc dicto intelligendam esse necessa-
 rio asseverantes, nisi solam naturæ identitatem.
 Unde et Spiritum Patris et Spiritum ex Patre non
 idem significare censetis; verum alterum quidem
 causæ habitudinem, alterum vero habitudinem na-
 turæ. Quare nec mirandum est, si Pater ex Spi-
 ritu non dicitur, cum quæ ad divinas et superes-
 sentiales progressionem pertinent, non adinvicem
 convertantur; si vero non dicitur Pater Spiritus,
 qui loquendi modum naturalem (ex vobis) identi-
 tatem significat, tunc mirandum sane erit. Neque
 enim dici potest, Patri quidem cum idem esse na-
 tura Spiritum, Patrem vero aliter se habere ad
 Spiritum; ergo quantum ad rei veritatem Patrem
 quoque Spiritus oportebat dici. Atqui non dicitur,
 ne quis Spiritum generari suspicetur. Verumtamen
 etsi hoc dici nequit præfatam ob causam, quan-
 tum ad rem ipsam verum erit dicere, Patrem esse
 Spiritus, si quidem ista locutio habitudinem na-
 turæ solam, nullam vero causæ habitudinem si-
 gnificare potest, sicuti vos arbitramini; et multi-
 pliciter quis a veritate et a convenientia aberraret,
 si cuncta loquendi modo tribuens tum in divinis
 tum in humanis veritatem captare studeret. Deinde
 libenter admodum admittimus, quod concedis,
 duabus quibusdam personis solis in quodam om-
 nium esse communionem quamdam, uti Filio ac
 Spiritui commune esse dicis causatum. Neque
 enim tibi licebit negare universim, et Patri et
 Filio solis in alla re quamdam esse communionem.
 Ad interrogationem vero tuam, cuiusnam membro
 divisionis tuæ sententiam nostram, eam videlicet
 quæ Patrem et Filium ait esse Spiritus princi-
 pium sive causam sive auctorem sive quocunque
 nomine appellare velis, adjungamus, responde-
 mus: secundo membro quantum ad rem et quam
 maxime. Est enim sicut duabus personis commune
 est ex causa esse, ita et duabus personis commune
 est ex causa esse, ita et duabus personis commu-
 nis principii et res et denominatio. Et quemadmo-
 dum communio in ratione principii neque Filium
 et Spiritum in unum contrahit neque a consub-
 stantialitate cum Patre expellit, cum quo commu-
 nionem non habent in denominatione et re prin-
 cipii, ita et communio in ratione principii neque
 Patrem et Filium in unum contrahit, quibus ea
 inest, neque eos secundum naturam separat a
 Spiritu utpote experte illius, quod illis est com-
 mune. Horum gratia secundo divisionis membro
 sententiam nostram jungimus, quantum ad rem
 ipsam, cum de rebus nobis sermo sit et circa res

(1) Mon. f. 192 a. οὔτε.

studium nostrum versetur. Si autem est quid dissimile in eloquendo horum communium utrumque, non a natura rei convenientem differentiam cognoscentes, verum ex personarum qualitate, non differimus et ad invicem dissentimus. Quid enim, cum illa duo principiata, hæc vero unum principium et una causa dicantur? Illa enim principiata dicere oportet, quia secundum quod duo, sunt principiata, quoniam et secundum quod principiata hoc certo modo, modo scilicet diverso, numerum habent et dualitatem; Pater autem et Filius, non in quantum sunt duo, principium sunt Spiritus, quoniam neque in quantum sunt Spiritus principium, duo sunt, sed secundum aliud quoddam. Si igitur similitudinem prolationis ejus quod commune est aliud quidquam prohibet, non oportet propterea eam quæ in re est, communione similitudinem aspicere, neque prorsus extra tuam divisionem ponere, cum liceat in uno secundo membro eam collocare, et jure quidem optimo, nec oportet ejus non existentiam accusare, quia non simili modo ac alia quædam proferri potest. Eundem enim in modum et nobis aliud quidquam absurdum accideret, si Patrem et Filium unum esse Spiritus principium professi nullam in Filio et Spiritu communionem in ratione causati statueremus, quia unum principium dici nequeant, sicut et Pater cum Filio unum principium. Non enim ad vocem, verum ad rei veritatem attendentes et nos et te et omnem sensu præditum de talibus pronuntiare oportet causam dissimilitudinis, quæ est secundum loquendi modum, et recte perspicientes neque hanc rei obstaculum ullum facere censes. Lepidum vero est et illud, quod quasi infirmitatis bene conscius illius tui epichepiscopi solius ejusque conclusionis, ut sapiens illud Cabasilæ (a) enthymema velut episodium quoddam tuis adjunxisti, circa quod ille multum desudavit. Istud dumtaxat fortasse te excusabit penes illum, quod illis quæ ipsius sunt copulas ea quæ rursus sunt ipsius; ex illius namque scriptis quæ tua esse videntur, desumpta sunt, compositione tantum et dictione, ac fortasse haud meliori, differentia. Verum nos, quia opportune conjuncta sunt et quia adversus illum seorsim apologiam conscripsimus (b), supervacaneum ducimus nunc illam additionem inquirendo perlustrare. Id dixisse sufficiat, unum Spiritus causam et unum principium qua spiratoreni Patrem et Filium esse confidenter nos asserere posse, unam vero causam qua genitorem et spiratorem haud dicturos, nec adeo vili modo nos

A ποιότητος, οὐ διαφερόμεθα. Τί γάρ, ὅτι ἐκεῖνα μὲν δύο αἰτιατὰ, ταῦτα δὲ μίαν ἀρχὴν καὶ μίαν αἰτία λέγονται; ἐκεῖνα μὲν γὰρ αἰτιατὰ λέγεσθαι δεῖ, ἐκ καθ' ἑαυτὸν δύο εἶναι αἰτιατὰ, ἐπειδὴ καὶ καθ' ἑαυτὸν αἰτιατὰ οὕτως, τῷ τρόπῳ δηλαδὴ διαφόρῳ, τὸν ἀριθμὸν ἔχον καὶ τὴν δυάδα· ὁ δὲ Πατήρ καὶ Υἱὸς οὐ καθ' ἑαυτὸν ἀρχὴ εἶσι τοῦ Πνεύματος, ἐπεὶ οὐδὲ καθ' ἑαυτὸν ἀρχὴ τοῦ Πνεύματος εἶσι δύο, ἀλλὰ καὶ ἄλλο τι. Εἰ γοῦν τῆς ὁμοιότητος τῆς προσφορᾶς τοῦ κοινοῦ ἄλλο τι κωλύει, οὐ δεῖ διὰ τοῦτο τὴν ἐν τῷ πράγματι ὁμοιότητα τῆς κοινωνίας ἐκβάλλειν, οὐδὲ τῆς διαιρέσεως τῆς οὐσίας; ἔξω τιθέναι παντάπασιν, ἔξω ἐν ἐνὶ τῷ δευτέρῳ μέρει ταύτην τιθέναι, καὶ πάνυ καλῶς· οὐδ' ἀνπαρξίαν ταύτης κατηγορεῖν, ὅτι μὴ ὁμοίως ἄλλη τῆς προσφορᾶς δύναται· τὸν γὰρ αὐτὸν τρόπον καὶ ἡμῶν ἀλογὸν ἄλλο τι συμβαίνει, εἰ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν μίαν ἀρχὴν εἶναι τοῦ Πνεύματος πεπιστωκότας μηδεμίαν κοινωνίαν ἐν Υἱῷ καὶ Πνεύματι τοῦ ἐξ αἰτίας εἶναι τιθεῖμεν, ὅτι μὴ δύναται ἐν αἰτιατὸν λέγεσθαι, ὡς περὶ καὶ ὁ Πατήρ μετὰ τοῦ Υἱοῦ μίαν ἀρχὴν· οὐ γὰρ πρὸς τὸν λόγον, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῷ πράγματι ἀλήθειαν ἀφορῶντας ἡμεῖς τε καὶ σὺ καὶ πάντα νοῦν ἔχοντα περὶ τῶν τοιούτων ἀποφασίσθαι δεῖ τῆς κατὰ τὸν λεκτικὴν ὁμοιότητος λόγον αἰτίας, καὶ συνορῶντας καλῶς καὶ μηδὲν κώλυμα ταύτην ἡγουμένους εἶναι τῷ πράγματι. Χάρειν δὲ καὶ ὅτι καθάπερ ἀσθένειαν μόνῃ τῷ σῶσι ἐπιχειρήματι καὶ τῷ τούτου συμπεράσματι συνειδῶς καὶ τὸ σοφὸν ἐκεῖνο τοῦ Καθάρσιου συνήψας ἐνθύμημα, καθάπερ ἐπεισόδιον τοῖς σοῖς αὐτὸ ποιησάμενος περὶ ὅπερ ἐκεῖνος πόλλ' ἐμύγησεν (1). Τοῦτό σε μόνον ἴσως ἐξαιτιάζεται πρὸς τὴν ἀνδρα, ὅτι τοῖς ἐκείνου τὰ ἐκείνου συνάπτεις· ἐκ γὰρ τῶν ἐκείνου καὶ τὰ ἐκ τυχάνειν δοκοῦντα ἐληπτὰ, συνθήκη μόνον (2) καὶ φράσει, καὶ ἴσως οὐδὲ βελτίονι διαφέροντα. Ἄλλ' ἡμεῖς, ὅτι τε ἐγκαίρως συνήπται καὶ ὅτι πρὸς ἐκεῖνον χωρὶς ἀπολελογήμεθα, περιττὸν ἡγοῦμεθα τὴν προσθήκην ἐξετάζειν ἐκείνην (3)· ἀρκεῖ τοιοῦτον εἰπεῖν ὅτι ἐν οὐκίον τοῦ Πνεύματος καὶ μίαν ἀρχὴν ἢ προβολέα τὴν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἡμεῖς θαρρόντως ἀν εἴποιμεν, ἐν δὲ οὐκίον ἢ γεννήτορα καὶ προβολέα οὐκ ἀν εἴποιμεν, οὐδ' οὕτω χυδαίως ἴσμεν θεολογεῖν, ὡς τε μάτην ἀν τις ζητοῖ (4), πότερον ἐν τι λέγομεν εἶναι καὶ ταυτὸν ἀριθμῷ ταῦτα ἢ μὴ λέγομεν· ὡν θάτερον οὐδὲ λέγομεν ὅλως. Ὅπως δὲ (5) ἄλλα περιττὰ τῷ ἐπιχειρήματι τούτῳ τοῦ Καθάρσιου τῷ πρώτῳ κεφαλαίῳ (6) τῆς καθ' ἡμῶν οὐκίῳ συγγεγραμμένης βίβλου τυγχάνοντι σύνισμεν, ἰδίως, ὡς εἴρηται, παρ' ἡμῶν ἐξετάσθη τε καὶ ἐλέγχθη καλῶς ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν ἀντιρρήσεσιν.

theologiam tractare; unde frustra quis ex nobis

(1) Allat., qui ista citat e. Creyght. p. 123, πολλά μύγησιν.

(2) Allat. μόνῃ.

(3) Hæcque Allatins l. c.

(4) Monac. f. 193 a, ζοιτοῖη.

(a) Videtur intelligere magnum Nili Cabasilæ Thessalonicensis archiepiscopi opus de processione Spiritus sancti, vel Nicolai Cabasilæ scripta.

(5) Hæc usque ad finem capitis rursus dat Allatius l. c.

(6) Monac. τοῦ πρώτου κεφαλαίου. Allat. l. c. τοῦ πρώτου κεφαλαίου.

(b) Ergo nostræ refutationis auctor scripsit quod, ut in fine cap. ait, ἀντιρρήσεις contra Cabasilam.

quaereret, utrum unum quoddam idemque numero dicamus ista, an non dicamus; quorum alterum nullo prorsus modo dicimus. Quæcunque vero alia superflua novimus hoc epicheremate Cabasilæ primo capite, quod adversus nos conscripsit, prolata, proprie ac seorsim, uti dictum est, a nobis librata et refutata recte sunt in Antirrheticis adversus ipsum.

ΕΦΕΣΟΥ ΚΕΦ. Γ'. (1)

A

EPHES. CAP. VI.

Θωμάς ὁ τῶν Λατίνων διδάσκαλος, ἀξιῶν μὲν τῶν ἀντιθέσεων ἀνάγκην εἶναι τὰ θεαρχικά πρόσωπα διακρίνεσθαι, ἐπειδὴ, φησὶν, ἡ ὑλικὴ διάκρισις ἐν τοῖς θεοῖς χώραν οὐκ ἔχει, τὴν κατὰ σχέσιν ἀντίθεσιν βούλεται μόνην εἶναι τὴν διακρίνουσαν, ὡς ἐτέρας τῶν ἀντιθέσεων οὐκ ἐχούσης χώραν. Δεικτέον οὖν ἡμῖν, ὡς μᾶλλον ἰκανὴ πρὸς διάκρισιν ἢ τῶν ἀντιθέσεων ἀντιφατικῆ, καὶ ταύτῃ μόνῃ κατὰ τοὺς θεολόγους ἀλλήλων πάντα τὰ θεῖα πρόσωπα διακρίνονται. Πρῶτον μὲν οὖν ἐκείνο δῆλον ἐπὶ τῶν θεῶν (2), ὡς ὁ ἐκάστου τῆς ὑπάρξεως τρόπος αὐταρκέστατος πρὸς τὴν ἀφ' ἐτέρου διάκρισιν· τρόπος δὲ ὑπάρξεως ἐπὶ τῶν θεῶν προσώπων οἱ θεολόγοι τὸ ἀγέννητον καὶ τὸ γεννητὸν καὶ τὸ ἐκπορευτὸν λέγουσιν, ἤτοι καθολικώτερον φά- ναι, τὸ ἀνάτιον καὶ τὸ αἰτιατὸν, ἅπερ ἀλλήλοις δι- λον ὡς ἀντιφατικῶς ἀντίκεινται· τὸ γὰρ ἔχον αἰτίαν καὶ τὸ μὴ ἔχον αἰτίαν ἀντίφασις. Ὁ μὲν οὖν Πατὴρ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος τούτοις ἀντιφατικῶς διακρίνεται, ὁ δὲ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα πρὸς ἀλλήλα τοῖς τῶν οικείων αὐθις ὑπάρξεων τρόποις· τὸ γὰρ γεννητῶς εἶναι καὶ τὸ μὴ γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευτῶς τρόποι τε ὑπάρ- ξειων ἐπὶ τούτων εἶσι καὶ ἀλλήλοις ἀντιφατικῶς ἀν- τίκεινται· καὶ τοῦτο περὶ τοῦ Πνεύματος ὁ Θεολόγος Γρηγόριος λέγει· Προῖόν μὲν ἐκ τοῦ Πατρὸς, οὐχ υλικῶς δέ· οὐδὲ γὰρ (3) γεννητῶς, ἀλλ' ἐκπορευ- τῶς. Αὕτη μὲν οὖν ἡ διάκρισις κατὰ τὴν ἀντίφασιν οὔσα καὶ τῇ ἀληθείᾳ σύμφωνος καὶ τοῖς θεολόγοις ἅπασι καὶ πάντα τὰ θεῖα πρόσωπα δύναται διακρι- νεῖν· ἦν δὲ εἰσάγει Θωμάς ὡς μόνην ἰκανὴν οὔσαν, τὴν κατὰ σχέσιν λέγω, τὴν μὲν Πατέρα τῶν ἐξ αὐτοῦ προελθόντων, Υἱοῦ καὶ Πνεύματος διακρίνει, τὰ δὲ λοιπὰ τῶν προσώπων ἀλλήλων οὐδ' ὀπωτοῦν· οὐδὲ γὰρ αἰτίον θατέρου θατέρον· οὐδὲ φάνεται ταύτην οὐδεὶς τῶν θεολόγων τὴν διάκρισιν εἰρηκῶς, ἀλλὰ τὸναντίον ἅπαν· Μόνος γὰρ αἰτίος ὁ Πατὴρ, φησὶν ὁ Δαμασκηνός· καὶ ὁ Νύσσης Γρηγόριος· Τοῦ δὲ αἰτίας ὄντος πάλιν ἀλλήν διαφοράν ἐννοοῦμεν· ἀλλήν φησὶ παρὰ τὴν εἰρημένην· ἡ δὲ ἦν κατὰ τὸ αἰτίον καὶ αἰτιατὸν δηλονότι· καθόλου δὲ οὐ τολμη- τίον εἰπεῖν ἢ ἐννοῆσαι παρὰ τὰ θειωδῶς ἡμῖν ἐκ τῶν ἱερῶν λογίων ἐκπεφασμένα Διονύσιος ὁ κλεινὸς ἀπο- φαίνεται.

satum. Generatim vero non audendum est dicere vel cogitare quid præter eas quæ nobis ex divinis oraculis divino modo annuntiata sunt, ut inclytus Dionysius statuit.

Ο ΣΧΟΛΑΡΙΟΣ.

SCHOLARIUS.

Οἱ Λατῖνοι πολλοῖς καὶ ἄλλοις χρώμενοι διδ- σκάλοις, οὐ τῷ Θωμᾷ μόνον, οὐδ' ἐν τοῖς ὑστάτοις

Latini et aliis multis doctoribus, non soli Tho- mæ, inntentes, quibus ultimis hisce temporibus

(1) Mon. 256, f. 295 b, cap. 15.

(2) Ἐπὶ τῶν θεῶν ex Mon. 256 addidimus.

(5) Γὰρ omitt. Mon. 256.

(a) Vide Summam theol., p. 1, q. 56, n. 2.

(b) Vide Maxim. Opusc. theol. et polém. t. II, p. 155 ed. Combefis.; Pseudo-Justinum in exposi-

tionem rectæ confessionis, n. 3, et Iohannem Dama- scenum, De fide orthodox., t. II, p. 13.

abundarunt (a), omnes quidem similiter honorant ac venerantur, quia ipsis viam ad fidei veritatem et ad vitam virtute ornatam veluti duces monstrarunt, atque ut boni discipuli ad doctrinas ab ipsis expositas advertunt, magistros errore immunes eos esse multis argumentis ac signis persuasum habentes, quorum maximum et manifestissimum omnium illud est, quod communibus ipsis Ecclesiæ dogmatibus præfuerunt et theologiæ canones ubique strictè tenent, divina nimirum oracula et Patrum doctrinam, ab accurata circa ea tractatione nunquam recedentes. Omnes itaque, ut dixi, pariter venerantur (Latini), sapientiores autem magis admirantes etiam magis ipsis obsequuntur, ac communiter quidem id faciunt cuncti, maxime vero ii, qui præclare eorum sequuntur vestigia, quique mentem scientiæ aptam ac strenuam Dei gratia studiisque diuturnis atque eos subsequi valentem possident. Sunt ergo multi Thomam posteriores (b) id non valde laudantes, quod arbitratur Filium a Spiritu distingui non posse, nisi alteruter ex altero prodeat, sed ad eorum distinctionem sufficere censent differentem progressionis modum, et si nulla alia adsit differentis causa: atque hoc omnibus Græcis (c) concedunt nec contradicere volunt. Verum licet Thomam vituperent ob ratiocinationem inde deductam (d), nihilo tamen secius consequens haud aspernantur, et ex multis aliis rationibus illud probant. Neque enim si quis in hoc argumento Thomam haud logice necessaria dicere ostenderit, ideo aut cæteras ejusdem rationes ad eandem conclusionem deducentes spernet, quæ evidenti necessitate pollent, aut ipsam eam sententiam vilipendet, quam veram esse novit ipse et multis rationibus, contra quas nihil excipi queat, demonstrare valebit. A ratione namque alienum foret, omnino negare velle veritatem concessam propter imbecillitatem eorum, qui eam defendunt, cum multi et patrocinari studeant, non omnes tamen æquo, sed alii minus felici, alii feliciori Marte. Sic et quæ ad communes doctores spectant a nobis judicantur, et epicheiematicum et rationum differentia, quibus dogmata fidei nos edocent eaque ab adversariis vindicant, neminem facit veritatem despiciere. Scimus enim, non solum alios

(1) Mon. f. 194 a, οὕτε.

(a) Scholasticos doctores ultimorum temporum celebres habet Scholarius. Præter D. Thomam nominandi sunt Petrus Lombardus, Albertus M., Alexander Halensis, Bonaventura, Scotus alique.

(b) Scotistas nimirum intelligit, qui hæc in re Aquinatem doctorem impugnant. Vide de hac questione Bessarionem ad cap. Ephesii 18.

(c) Quorum autesignatus est Photius in Amphil. quest. 28 a Scotto primum edita. Cf. quæ in hanc rem disputavimus in Dissertatione ad Photii li-

brum de Spiritus sancti mystagogia, cap. iv, § 7, not. 4 (in tom. CII).

(d) Ad argumentum Græcorum, sufficienter distingui Spiritum et Filium id verso procedendi modo, respondet Demetrius Pepanus opere a Bessarione Stephano edito Romæ 1787, in 4, p. 1, p. 550 seq., sufficienter eos distingui distinctione quidem privativa, non vero relativa opposita, privativam autem distinctionem minime esse personarum discretivam.

A χρόνοις τούτους ἐπλούτησαν πάντες μὲν ὁμοίως σέβονται καὶ τιμῶσιν, ὅτι σφίσι τῆς ἐπὶ τὴν τῆς πίστεως ἀλήθειαν καὶ τὸν μετ' ἀρετῆς βίον ἰδοῦ γέγονασιν ἡγεμόνες, καὶ τοῖς ὑπ' ἐκείνων προτιθέμενοις μαθήμασιν ὡς καλοὶ προσέχουσι μαθηταὶ, ἀπλότους διδασκάλους εἶναι τούτους πολλὰς ἀποδείξεις καὶ πολλοὺς σημεῖους πεισθέντες, ὧν μέγιστόν ἐστιν ἀπάντων καὶ φανερώτατον, ὅτι τῶν κοινῶν τῆς Ἐκκλησίας σφίσι δογμάτων προέστησαν καὶ τῶν τῆς θεολογίας κανόνων ἔχονται πανταχοῦ, τῶν τε θείων δηλονότι λογίων καὶ τῆς τῶν Πατέρων διδασκαλίας τῆς περὶ ταῦτα ἀκριβείας οὐδαμῶς ὑφιέντες. Πάντας μὲν οὖν, ὅπερ εἶπον, τιμῶσιν ὁμοίως, τοὺς δὲ σοφωτέρους μᾶλλον θαυμάζοντες καὶ μᾶλλον αὐτοῖς προσέχουσι, κοινῇ μὲν πάντες, μάλιστα δὲ ὅποσοι παρακολουθοῦσι τούτοις καλῶς, καὶ ἐπιστήμονα καὶ σπουδαῖον Θεοῦ χάριτι καὶ σπουδῇ μακροῦ καὶ παρακολουθεῖν δυνάμενον ἔχοντες. Εἰσὶ τοίνυν πολλοὶ τῶν ὑστέρων Θωμᾶ μὴ σφόδρα τοῦτ' ἐπαινοῦντες, ὅτι νομίζει μὴ ἂν δύνασθαι τοῦ Πνεύματος τὸν Υἱὸν διακρίνεσθαι, εἰ μὴ θάτερον ἐκ θατέρου προῖται, ἀλλ' ἀρκεῖν ἡγοῦνται: πρὸς τὴν τούτων διάκρισιν τὸ τῆς προόδου πηρὴλλαγμένον, καὶ μηδενὸς ἄλλου τῆς διαφορᾶς αἰτίου παρόντος, καὶ τοῦτο συγχωροῦσιν ἅσιν Γραικοῖς οὐδὲ θέλουσιν ἀντιλέγειν. Ἄλλὰ καίτοι τῷ Θωμᾶ μεμφομένοι τῆς ἐντεῦθεν ἐπιχειρήσεως, οὐδὲ (1) τοῦ συμπεράσματος ὅμοιος καταφρονοῦσι καὶ πολλοῖς αὐτοῖς λόγοις ἑτέροις τοῦτο δεικνύουσιν. Οὐδὲ γὰρ εἴ τις ἐν τούτῳ μὴ λέγοντα τὸν Θωμᾶν ἀναγκαῖα δείξει, ἢ τοὺς ἄλλους πρὸς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα λόγους αὐτοῦ περιόψεται σαφῆ τὴν ἀνάγκην ἔχοντας, ἢ τὴν δόξαν αὐτὴν ἀτιμάσει, ἣν ἀληθῆ τε οἶδεν οὔσαν αὐτὸς καὶ λόγοις πολλοῖς ἀποδεικνύουσαι ταύτην ἀντιρρήτοις δυνήσεται. Ἄλογον γὰρ ἂν εἴη παντάπασιν ἀρνεῖσθαι βούλεσθαι τὴν συνεγνωσμένην ἀλήθειαν δι' ἀσθένειαν τῶν ταύτη συνηγορούντων, πολλῶν μὲν ταύτη πειρωμένων συνηγορεῖν, οὐχ ὁμοίως δὲ πάντων, ἀλλὰ τῶν μὲν ἀσθενέστερον, τῶν δὲ ἰσχυρότερον. Οὕτω γὰρ καὶ τὰ τῶν κοινῶν διδασκάλων ἡμῖν κρίνεται δήπου καὶ τῶν ἐπιχειρημάτων καὶ λόγων διαφορὰ, οἷς ἐπὶ τῆς πίστεως διδάσκουσι τε ἡμᾶς δόγματα καὶ διεδικοῦσιν ἕκ γε τῶν αὐτοῖς μαχομένων, οὐδένα ποιεῖ τῆς ἀληθείας ὑπεροχῆν. Ἴσμεν γὰρ οὐ μόνον ἄλλους ἄλλων περὶ τῶν αὐτῶν σοφωτέρων τε καὶ ἀκριβέστερον πραγματευσαμένους, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς ἐκάστους πολλοὺς μὲν ἀναγκαῖαις ἐπιχειρήμασι χρῶ-

brum de Spiritus sancti mystagogia, cap. iv, § 7, not. 4 (in tom. CII).

(d) Ad argumentum Græcorum, sufficienter distingui Spiritum et Filium id verso procedendi modo, respondet Demetrius Pepanus opere a Bessarione Stephano edito Romæ 1787, in 4, p. 1, p. 550 seq., sufficienter eos distingui distinctione quidem privativa, non vero relativa opposita, privativam autem distinctionem minime esse personarum discretivam.

μένους πρὸς ἐκάστης ἀληθείας ἀπόδειξιν, καὶ τινὰ ἄνθρωπον, ὃς ἐκ περιουσίας, ὡς οὕτως εἰπεῖν, προστιθέντας, ἴσως οὐ πρὸς ἀπόδειξιν, ἀλλὰ πρὸς βεβαίωσιν τοῦ προκειμένου ταῦτα συνάπτοντας, καὶ σοφίαν ἐπιδεικνυμένους τοῖς ἀπὸ τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας κατὰ τῆς ἀληθείας στρατευομένοις· καίτοι καὶ τῆς τοιαύτης ἀνευ ἀνάγκης οὐδὲν ἀπᾶδον ἦν ἀνθρώπους ὄντας καὶ λογισμοῖς τισιν ἀνθρωπίνους ἀμέμπτως δουλεύειν καὶ σοφίαν τοῖς μαθηταῖς χρῆμά τι θεῖον καὶ μέγιστον ἐπιδείκνυσθαι. Εἰ γοῦν ταῦτα Θωμᾶ τις μέγιστοι (1) κατηγορεῖν, ἢ τῆς ἀληθείας Θωμᾶ χάριν, ἐξίσταται καὶ πᾶσι τοῖς βουλομένοις τῶν κοινῶν τῆς Ἐκκλησίας διδασκάλων κατηγορεῖν, ἢ καὶ τὴν ὑπ' αὐτῶν διδασκουμένην ἀληθειαν ὀλίγου ποιεῖσθαι. Ἄλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστι. Καὶ σὺ γὰρ, ἵνα τοῖς ἄλλοις διδασκάλους παρῶ, ἐν οἷς ἔστι διαφορὰν καὶ βαθμὴν, ὅσον πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ἀπόδειξιν καὶ τὴν ἰσχύον τῶν ὑπὲρ ταύτης λόγων, τιθέναι, οὐ πάντα ἂν ἐπαινεῖσαι τὰ τοῦ Καθασίλα, οὐδ' ἂν πᾶσιν ὁμοίως ὡς μετ' ἀνάγκης εἰρημένοις τεθεῖης, ἀλλ' ἔστιν ἃ καὶ παρέλθοις ὡς ἐκ πολλῆς εἰρημένα περιουσίας (οὕτω γὰρ λέγειν βέλτιον)· ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο καὶ τοῦ συμπεράσματος καὶ τῶν ἄλλων αὐτοῦ πρὸς τοῦτο λόγων καταφρονεῖς, ὑπὲρ ὧν καὶ τὴν ψυχὴν ἐτοίμως ἔχεις προσεῖσθαι. Τούτων τοίνυν εἵνεκα τοῖς ἄλλοις ἐπιχειρήματα καὶ λόγοις, δι' ὧν ὁ Θωμᾶς τῇ δόξῃ ταύτῃ συνηγορεῖ, τὴν ἀκρίθειαν καὶ τὴν ἀνάγκην μαρτυροῦντες οἱ μετ' ἐκείνων τὰ τοιαῦτα σκεψάμενοι τὸν περὶ τῆς διακρίσεως τοῦτον λόγον οὐκ ἀποδέχονται, ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο καὶ τὴν τοιαύτην ἀποκρίσιν δόξαν, ἣν πολλαῖς, μᾶλλον δὲ πάσαις ἀνάγκαις ἀληθῆ τυγχάνειν καὶ πιστεύουσι καὶ δεικνύουσιν. Οὐδέ σοι τοίνυν μέγα λυσιτελήσει σαλευόμενος οὗτος ὁ λόγος, εἴτε καὶ σαλευσάτω ἡδύνασσο· νῦν γὰρ διόπου παντάπασιν ἀδυνατῶς ἔχεις καὶ καθάπερ ὁ Θωμᾶς ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ σαθρῶς (2) τε καὶ ἀνισχύρως συνηγορεύσας (3) ὡφθη τῇ δόξῃ, ἣν δι' ἄλλων πολλῶν ἰσχυρῶς ἀποδείκνυσιν, οὕτω καὶ σὺ σαθρῶς τε καὶ ἀνισχύρως νῦν ἐλέγχεις τὸ ψεῦδος, ἵνα μὴ μόνον ἐν τοῖς κατὰ τῆς ἀληθείας ἀγῶσιν, ἀλλὰ δὴ καὶ ἐν τοῖς τοῦ ψεύδους ἐλέγχοις φανῆς ὀλίγα δυνάμενος. Καίτοι καὶ τοῦτο σαθρότητος ἂν τις εἴποι δείγμα σαφέστατον, ὅτι σαπραῖς τισι καὶ παλαιαῖς ἀντιλογίαις βούλει τοὺς Λατίνους ἐλέγχειν. Ἄ γὰρ φησὶ πρὸς τὴν τοῦ Θωμᾶ ἀπὸ τῆς διακρίσεως ἐπιχειρήσιν (4), εἶπε μὲν ὁ Καθασίλας καὶ πολλοὶ πρὸ ἐκείνου καὶ μετ' ἐκείνου, καὶ πάντες ταύτην μεμψάμενοι φαίνονται. Κυδώνης δὲ τις συνηγορεῖ τῷ Θωμᾶ χαριζόμενος οὐδὲν τι δυναμένας τὰς ἀντιλογίας ταύτας ἱκανῶς ἀποδείκνυσιν, ὥστε καὶ μη-

(1) Mon. f. 194 b, μέγιστοι.

(2) Mon. f. 195 a, σαφῶς, quod corrigendum sequentia ac contextus ostendunt.

(a) Demetrius ὁ Κυδώνης, Cydonius dicitur, saeculo decimo quarto unionem cum Latinis insigniter propugnavit atque praeter alia scripta ab Arcudio inter opuscula aurea edita et Thomae Aquinatis versionem pro ejusdem Angelici Doctoris defen-

si uniuscujusque veritatis demonstrationem ostentes quaedam ex abundantia, ut ita dicam, adjicere, fortasse non ad demonstrationem, sed ad confirmationem suae propositionis haec aptare atque sapientiam ostendere iis qui ex humana sapientia contra veritatem decertant; quanquam et absque ejusmodi necessitate non absonum erat, cum homines sint, et humanis quibusdam cogitationibus sine vituperio eos servare et sapientiam discipulis rem quondam divinam et maximam ostentare. Si quis igitur propter haec Thomam vellet reprehendere vel Thomae gratia veritatem, licebit et omnibus, quicumque voluerint, communes Ecclesiae magistros accusare vel traditam ab iis veritatem parvi facere. Sed non ita est, non ita. Tu etenim, ut ceteros magistros omittam, inter quos differentiam et gradum, quantum ad veritatis demonstrationem et vim ratiocinationum pro ipsa prolatarum, statuere licet, tu, inquam haud cuncta approbaveris Cabasilae, neque omnibus eodem modo volui necessitate logica disputatis adhæseris, imo sunt nonnulla, quae praeterire malueris ut ex magna abundantia dicta (ita enim dicere praestat); sed non propterea et illationem et alias ejusdem rationes ad idem tendentes spernis, pro quibus etiam vitam profundero paratus es. Ob has igitur causas aliis argumentis et rationibus, per quas Thomas huius sententiae suffragatur, accuratam ac cogentem persuadendi vim attestantes, illi qui post eum haec disquisierunt hoc de distinctione (personarum) argumentum non admittunt, sed minime propterea et hanc sententiam rejiciunt, quam plurima, imo omni necessitate veram esse et credunt et probant. Neque igitur multum tibi proderit nutans ista ratio, etiamsi illi infirmam par esses; nunc vero omni ex parte impar et impotens, et sicut Thomas in hoc argumento debilitate et sine nervo eam sententiam defendisse visus est, quam per multas alias rationes fortiter comprobavit, sic et tu debilitate ac sine nervo nunc refutas mendacium, ut non solum in certaminibus contra veritatem, verum etiam in mendacii refutatione pauca valens appareas. Quanquam et hoc debilitatis quis dixerit evidentissimum signum, quod inutilibus quibusdam et vetustis objectionibus ac contradictionibus vis refellere. Quae enim adversus Thomam circa distinctionem ratiocinationem disputas, dixit jam Cabasilas, et multi ante eum et post eum, omnesque illam reprehendisse videntur. Cydonius autem quidam (a) Thomae suffragium et patrocinium largiens nihil valere has objectiones valide

(3) Mon. συναγορεύσας.

(4) Mon., ἀπὸ τε τῆς διακρίσεως ἐπιχειρήσιν. Fortasse et quid deest.

sione librum de processione Spiritus sancti adversus elenchos Cabasilae exaravit. Vide Allatum, De Eccl. Occid. et Orient. perpetua consensione, l. II, c. 18, n. 5.

ostendit, ita ut nemo caeteram reperiatur usque nunc hanc defensionem refellens zelo veritatis vel parens Cabasilæ famæ, quæ ejusmodi passa est infortunium. Hisce igitur antiquatis et honore quovis privatis argumentationibus veluti genuinis armis fretus idem cum primis eorum inventoribus periculum subis. Oportebat vero te potius ostendere, eisdem objectionibus Cydonium sophisticè restitisse et tunc opportune procederes ad arguendum Thomam et ejusdem ratiocinationes arguendas, ita ut de caetero neque apologiam contra ista necessariam esso censeret. Sufficiunt enim Cydonii apologiæ et maximo, et contra eas nil poteris oggerere, quandoquidem hucusque non potuisti. Verum ut nunc discas esse viros non solum te sapientiores, sed etiam Cydonio, qui tamen præ iis magistris magnopere excellit, doctiores, concedimus tibi, Thomam in his non stringens dedisse argumentum et Cydonium ei patrocinantem in aliis quidem et ingenue et cum veritate id facere, hac vero in parte nobiliter et recte contra Cabasilam pugnare, qui Thomam se refutare opinabatur nullatenus id valens, quod ad veritatem tandem spectat, minime apte ac valide. Sed non exinde ejus quoque conclusionem destruimus, ob causas quas paulo ante diximus. Sufficiens enim Fili et Spiritu distinctionem esse diversam utriusque ex Patre progressionem, concedunt et Thoma posteriores; hoc vero ipsum quam maxime causam esse credunt, quod et Filius sit Spiritus principium, quoniam differentia progressionis talem in ipsis ordinem constituit, talem vero ordinem et Spiritus ex Filio processio consequitur. Sufficit igitur ad eos distinguendos, quod diverso modo ex Patre prodeunt: sed ex eo, quod diverso modo prodeunt ex Patre, sequitur, quod alteruter ex altero prodeat. Quare in tantum non distinguitur Filius a Spiritu relativa secundum principium oppositione, ut Thomas ait, in quantum non per eam primo distinguitur, sed primo distinguitur diversa progressionem, hanc vero et oppositio secundum principium sequitur. Quod quidem hæc ita bene se habent et quod etiam ante Cabasilam multi Latinorum reverenter contradixerunt Thomæ eumque simplicius hoc argumento usum fuisse affirmarunt, alia eaque propria concertatione disquirendum et ostendendum foret; quod vero tu neque conclusionem destruis, et si Thomam confutaturus eras, neque valide ac convenienter refellis, tum Latini manifestum reddunt, qui neque hæc in parte Thomæ valde assentiuntur neque thesin ejus negant, tum tu ipse ostendisti jam dictas exceptiones rursum in medium producens, quas, si etiam difficile erat et alios simili modo id facere.

A δὲνα λοιπὸν εὐρεθῆναι μέχρι τοῦ νῦν τὴν συνηγορίαν ἐκαίνην ἐλέγχοντα, ζήλω τῆς ἀληθείας ἢ φειδοῖ τῆς τοῦ Καθασίλα δόξης τοσαύτην συμφορὰν πεπονθίας. Ταύταις τοίνυν ταῖς ἀρχαῖαις καὶ ἀτιμωθεῖσαις ἀντιλογίαις πάλιν ὡς γενναίοις ὄπλοι; θαρρῶν τοῖς πρώτως ἐξευροῦσι συγκινδυνεύεις. Ἐχρήν δέ σε μᾶλλον δεῖξει τὸν Κυδώντην κατασοφισζόμενον τούτων δὴ τῶν ἀντιλογιῶν, καὶ τί' ἂν πρὸς τὴν μέμψιν Θωμᾶ καὶ τῶν ἐκαίνου λόγων ἐπανήλθες ἐγκαίρως ὥστε σε λοιπὸν μηδ' ἀπολογίας ἀξιοῦν εἶναι χρεῖαν πρὸς ταῦτα. Ἄρκοῦσι γὰρ αἱ τοῦ Κυδώνη καὶ λίαν, πρὸς ἃς οὐκ ἂν ἔχοις ἀτιθιλέπειν, εἴπερ οὐδ' ἔσχες ἄχρι τοῦ νῦν. Ἄλλ' ἵνα νῦν μάθοις, εἶναι τινὰς οὐ μόνον σου σοφωτέρους, ἀλλὰ καὶ τοῦ Κυδώνη πλέον εἰδότες, καίτοι σφόδρα τῶν αἴν ὑπερέχοντος διδασκάλων, συγχωροῦμέν σοι ταῦτα τὸν Θωμᾶν οὐκ ἀναγκαίως εἶπειν καὶ τὸν ἐκεῖνον συμπλαχθῆντα Κυδώνην ἐν μὲν τοῖς ἄλλοι; καὶ γενναίως καὶ μετὰ τῆς ἀληθείας τοῦτο ποιεῖν· εἰ δὲ τούτῳ τῆ μέρει γενναίως μὲν καὶ ἀληθῶς πρὸς γὰρ τὸν Καθασίλαν ἠγωνίσασθαι, ὅς ἦτο Θωμᾶν ἐλέγχειν μηδὲλως τοῦτο δυνάμενος, πρὸς δὲ τὴν ἀλήθειαν ἤκιστα ἱκανῶς. Ἄλλ' οὐκ ἐντεῦθεν καὶ τὸ συμπέρασμα ἀνελθόμεν δι' ἃς ἐφθήμεν εἰπόντες αἰτίας. Ἰκανὴν γὰρ εἶναι διάκρισιν Υἱοῦ καὶ Πνεύματος τὴν ἐκ Πατρὸς διάφορον πρόδον καὶ εἰ μετὰ Θωμᾶν συγχωροῦσι· τοῦτο δ' αὐτὸ καὶ μάλιστα τοῦ καὶ τὸν Υἱὸν ἀρχὴν εἶναι τοῦ Πνεύματος αἷτιον, πιστεύουσι εἶναι, εἴπερ ἡ μὲν διαφορὰ τῆς προόδου τὴν τοσαύτην ἐν αὐτοῖς τάξιν ποιεῖ, τῆ δὲ τοσαύτη τάξει καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος ἐκ τοῦ Υἱοῦ πρόδος ἐπιταί. Ἄρκει μὲν οὖν διακρίνειν αὐτὰ τῆ διαφόρως ἐκ Πατρὸς προῖναι, ἀλλὰ τῆ διαφόρως ἐκ Πατρὸς προῖναι τῆ ἐκ θατέρου θατέρου προῖναι ἐπιταί ὥστε παρὰ τοσαύτον οὐ διακρίνεται ὁ Υἱὸς τοῦ Πνεύματος; τῆ κατ' αἰτίαν ἀναφορικῆ ἀντιθέσει, καθά φησιν ὁ Θωμᾶς, παρόσον οὐ ταύτῃ διακρίνεται πρώτως, ἀλλὰ διακρίνεται μὲν τῆ διαφόρως προῖναι πρώτως· ταύτῃ δὲ καὶ ἡ κατ' αἰτίαν ἀντιθέσει ἐπιταί. Ταῦτα μὲν οὖν ὅτι τε οὕτως ἔχει καλῶς καὶ ὅτι καὶ πρὸ τοῦ Καθασίλα πολλοὶ τῶν Λατίνων, εὐλαβῶς ἀντιλέγουσι τῆ Θωμᾶ καὶ φασιν αὐτὸν ἀπλοῦστερον τῆ λόγῳ χρῆσασθαι τούτῳ, ἄλλων ἀγωνισμάτων ἂν εἴη σκοπεῖν καὶ δεικνύναι· ὅτι δὲ οὕτε τὸ συμπέρασμα ἀναιρεῖς, εἰ καὶ Θωμᾶν ἐλέγχειν ἐμελλες (1), οὕτε ἱκανῶς ἐλέγχεις καὶ ἐπηδύλωσι τὸ μὲν οἱ Λατῖνοι ὀφείλον ποιεῦσιν, οὕτε τιθέμενα τῆ Θωμᾶ λίαν ἐν τούτῳ τῆ μέρει, οὕτε τὴν θέσιν ἀρνούμενοι, τὸ δὲ αὐτῆς εἰδείξας τοῦς ἐληλεγμένους ἐλέγχους αὐτοῖς παράγων εἰς μέσον, οὐ; εἰ καὶ μὴ Κυδώνη φθάσας ἠτέλησεν, οὐδὲν χαλεπὸν ἦν καὶ ἄλλους ὁμοίως ἐκεῖνον τοῦτο ποιεῖν. Cydonius non antea infirmus et

(1) Mon. f. 195 b, ἐμελλες. Ad marg. Ἰσως ἐμελλες.

Εἰ τὸ αἰτιατὸν διαφόρως ὑπάρχει τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι (τὸ μὲν γὰρ γεννητὸν, τὸ δ' ἐκπορευτὸν), ἢ δὲ διαφορὰ κατὰ τοὺς Πατέρας ἀριθμὸν ἑαυτῶν, ἢ συνεισάγει, δύο ἄρα τὰ αἰτιατὰ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα· κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον, εἰ τὸ τῆς Θεότητος αἷτιον διαφόρως Πατρὶ καὶ Υἱῷ πρόκειται (ὁ μὲν γὰρ γεννητὸς καὶ προβουλεύς, ὁ δὲ προβουλεύς μόνον), δύο ἔσται τὰ τῆς Θεότητος αἷτια, τῆ διαφορᾷ τοῦ ἀριθμοῦ ἐπομένους, τουτέστι τῆς δυάδος κατὰ τὴν τῶν Θεολόγων ἀπόφασιν (2).

Ο ΣΧΟΛΑΡΙΟΣ.

Οἱ Λατῖνοι πάλιν ἐνταῦθα τὴν αἰτίαν τοῦτο καὶ ἀδύνατον, ἢ περιφρασεῖν αὐτοῦς (ὁ) ἀνήρ ἐπιχειρήσων, καὶ συνελθὼν καὶ φεύγειν ἐρωῦσι καὶ κατ' οὐδένα τρόπον εἰνεκα τῆς τοιαύτης δόξης αὐτῶν τοῖς τῆς ἀπίστευτης ἐκτικῆς ἀλλοσεσθαι. Ἀπλῶς μὲν οὖν αὐτοῖς ἢ πρὸς τὸ τῶν ἐπιχειρημάτων πέμπτον ἀπολογία ἀρκέσει τοῦτο δεικνύουσιν· ἐν μέρει δὲ καὶ πρὸς τὸ παρὲν ἐπιχειρημα ἀπολογούμενοι ποιήσασθαι τοῦτο καταφανές, ῥηθίως τὴν εἰς αἰτίαν ἀπαγωγὴν διαλύοντες (3). Ἐστὶ δὲ ἡ τῆς ἀπαγωγῆς ταύτης δύναμις αὕτη· Εἰ τὸ τῆς Θεότητος αἷτιον πρόκειται Πατρὶ καὶ Υἱῷ, ἐπει πρόκειται τοῦτ' αὐτοῖς διαφόρως, δύο ἔσται τὰ τῆς Θεότητος αἷτια· ἀλλὰ τὸ ἐπόμενον ἀδύνατον, καὶ τὸ ἠγούμενον ἄρα. Ὅτι μὲν οὖν διαφόρως αὐτοῖς πρόκειται, λαμβάνει λέγων· ὁ μὲν γὰρ γεννητὸς καὶ προβουλεύς, ὁ δὲ προβουλεύς μόνον· τὴν δὲ ἀκολουθίαν ἐκ τοῦ τῶν ἁγίων ἀξιώματος δεικνύσι λεγόντων, ὅπου διαφορὰ τίς ἐστίν, ἐκεῖ καὶ ἀριθμὸν εἶναι. Τοῦτο δὲ καὶ ἐκ τινος ἐν τοῖς Θεοῖς ὁμοίου πιστεύεται· Διότι γὰρ, φησὶ, καὶ τὸ αἰτιατὸν Υἱῷ καὶ Πνεύματι ἐκπαρόχον διαφόρως ἔνεστι, διὰ τὸ τῶν διδασκάλων ἀξιωμα καὶ δύο εἶναι αἰτιατὰ ἀνάγκη τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα. Ἢ πρὸς ταῦτα ταῖνον λύσεις καὶ πάνυ σαφῆς ἐστὶ. Τὸ μὲν γὰρ προβάλλειν ὅ πρόκειται Πατρὶ καὶ Υἱῷ διαφόρως, ὅσον πρὸς τὸ τὸν μὲν Πατέρα εἶναι γεννητὸς καὶ προβουλεύς, τὸν δὲ Υἱὸν προβουλεύς μόνον· ταῦτα γὰρ οὐ ποιοῦσι διαφορὰν ἐν αὐτοῖς ὅσον πρὸς τὸ προβάλλειν· ἢ γὰρ τοῦ προβάλλειν ἐνέργεια, δι' ἣν ἐστὶ καὶ ὑφέστηκε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, μίξ καὶ ἡ αὐτὴ ἐστὶν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, κἀν ὁ μὲν Πατὴρ προάγει καὶ τὸν Υἱὸν κατὰ γέννησιν, ὁ δὲ Υἱὸς μὴδὲν τοιοῦτον εἰ μὴ τὸ προβάλλειν ἔχη. Ἀλλ' εἰ τι βούλοιο λέγειν ἀληθῶς καὶ οἰκείως, μᾶλλον ἂν λέγοι διαφόρως ὑπάρχειν Υἱῷ καὶ Πατρὶ τὸ προβάλλειν, ὅσον τῷ μὲν Πατρὶ δι' ἑαυτὸν, τῷ δὲ Υἱῷ διὰ τὸν Πατέρα τοῦτο πρόκειται, τουτέστιν ἐκείνῳ μὲν ἀναίτιως, τῷ δὲ Υἱῷ αἰτιατῶς, ἔπειρ

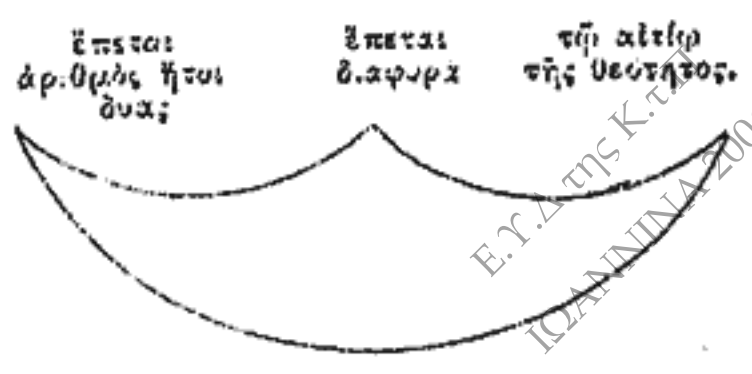
Si principiatum diverso modo convenit Filio et Spiritui (ille enim genitus, hic procedens), differentia autem secundum Patres numerum secum inducit, duo ergo sunt principia, Filius nimirum et Spiritus. Porro secundum eundem modum si deitatis principium diverso modo Patri et Filio inest (Pater enim est genitor et spirator, Filius vero spirator tantum), duo erunt deitatis principia, quom differentiam sequatur numerus, id est dualitas, secundum theologorum doctrinam.

SCHOLARIUS.

Latini hic rursam absurditatem atque impossibilitatem qua vir iste eos stringere conatus est, et perspicere se et fugere respondebunt atque nullo modo propter hanc suam sententiam ejusmodi absurditatis rebus sese capi asseverabunt. Simpliciter quidem ipsis illud demonstraturis sufficiens erit ea defensio, qua ad quintum (Marci) argumentum usi sunt; ex parte vero etiam ad presens argumentum defensionem suam proferentes id perspicuum reddent, facile deductionem ad absurdum dissolventes. Vis autem hujus deductionis ad absurdum haec est: Si deitatis principium adest Patri et Filio, quoniam ipsis diverso modo adest, duo erunt deitatis principia; porro consequens est impossibile, ergo et antecedens. Diverso quidem modo ipsis adesse rationem principii assumit dicens: Ille enim genitor et spirator, hic vero spirator tantum; consequentiam vero probat ex sanctorum axiomate, quo dicunt, ubi est differentia quaedam, ibi et numerum esse. Hoc vero etiam ex simili quodam in divinis persuadere studet, nam ait: Quia et principiatum, quod Filio ac Spiritui adest, diverso modo eis inest, vi axiomatis doctorum et necesse est Filium et Spiritum esse duo principia. Porro solutio hujus argumenti valde est perspicua. Nam spirare non adest Patri et Filio diverso modo, quantum ad id, quod Pater est genitor et spirator, Filius autem spirator tantum; haec enim non faciunt in ipsis differentiam quoad spirationem; spirandi videlicet operatio, per quam Spiritus sanctus est et subsistit, unum eademque est in Patre et Filio, licet Pater etiam producat Filium secundum generationem, Filius vero praeter spirationem nihil tale habeat. Verum si quid velit dicere vere se proprio, potius dicendum, diverso modo adesse Filio et Patri spirationem, quatenus Patri quidem propter se ipsum, Filio

(1) In Mon. 256, f. 299, a. cap. 14.
 (2) Legitur in codice hoc senema

(3) Mon. f. 199 a, διαλύοντος.

E.Γ.Δ. της Κ.Τ.Π. ΙΚΑΝΝΙΝΑ 2006

vero propter Patrem adest, hoc est illi quidem non ab alio accepta, Filio vero ut principiato ab alio, quod nonnulli principaliter et non principaliter (a) dicunt. Quod si vero quis eam quam iste ponit differentiam ad hanc trahere voluerit, nil impossibile sequetur. Dicit enim diverso modo Filio ac Patri adesse spirationem, quatenus hic est genitor et spirator, utpote qui sit in generando productor et per Verbum spirator, vel, quod idem est, fons et principium totius deitatis, Ille vero (Filius) solum spirator, utpote proximum et immediatum Spiritus principium. Quod vero hæc hand talem constituent differentiam, quæ et numerum inducat, patet; contrarium enim locum habet potius, et cum Pater et Filius generatione activa et passiva distinguantur, etiamsi quid commune est in ipsis, cum quadam differentia intelligitur. Oportet enim omne, quod in ipsis idem est, Patri adesse a se et non principiato ut fonti, Filio vero principiato, ut prædictum est, et cum non unum sint, his differentibus discernuntur, sed distincti proprietatibus personalibus hoc modo communicant in his quæ ipsis communia sunt. Si vero ita differenter producere, ut dictum fuit, in ipsis differentiam faceret et numeri distinctionem, tunc etiam et esse et essentia et divinitas et cuncta simpliciter communia ipsis forent numero distincta, quia ea Pater non principiato et a nullo, sed propter se ipsum habet, Filius autem a Patre et propter Patrem; atqui ita statuere non est mente præditi. Unde et illud, quod a doctores dicitur, non simpliciter intelligendum et solvendum est, scilicet: *differentia et numerum inducit*; hoc effatum non idem est cum isto: *Differentia facit numerum*. Illud enim de differentia consequente distinctionem secundum numerum, hæc vero de differentia dicitur, quæ effectrix est ejusmodi distinctionis. Sicut differentia numeri effectrix in divinis ea quæ est secundum generare et generari, ac producere et produci, et differentia productionis et generationis; differentia vero producendi, quatenus cum quadam distinctione in Patre et Filio consideratur consequenter ad personalem eorum distinctionem, signum potius numeri erit. Quare cum æquivocatione ludit vir iste sophisticè in eo, quod diverso modo Patri et Filio insit producere. Nam principiatum, quod diverso modo inest Filio et Spiritui, numeri in ipsis effectivum est, cum ex eo quod diverso modo ex Patre procedunt, distinguantur, generatione nimirum et productione; et nulla alia re etiam secundum ipsum; principium vero quod diverso modo Patri et Filio inest, non est numeri et distinctionis effectivum, sed potius ex eorum secundum numerum distinctione sequitur.

(1) Mon. f. 196, b, καὶ τοῦ διακρυ. Videtur quid deesse.

(a) Ita S. Augustinus, *De Trin.*, xv, 17; S. Anselmus, *De proc. Spirit. sancti*; S. Ansel. Havelberg, *Dial.*, l. II, c. 25.

ἔνιοι ἀρχοειδῶς καὶ οὐκ ἀρχοειδῶς λέγουσιν. Εἰ δὲ καὶ ἦν οὕτως τίσῃσι διαφορὰν ἐπὶ ταύτην ἔλκειν τις βουληθείη, οὐδὲν ἀδύνατον ἔψεται. Ἐρεῖ γὰρ διαφύρω; Υἱὸς καὶ Πατὴρ προσεῖναι τὸ προσβάλλειν, ὅσον ὁ μὲν γεννήτωρ καὶ προβολεὺς, οἷον ἐν τῷ γεννᾶν προβολεὺς καὶ διὰ Λόγου προβολεὺς· ταυτὸν δὲ εἰπεῖν πηγὴ καὶ ἀρχὴ τῆς θεότητος ὅλης, ὁ δὲ προβολεὺς μόνον ἤγουν προσεχὲς καὶ ἀμεσον τοῦ Πνεύματος αἷτιον. Ταῦτα δὲ ὅτι οὐ ποιοῦσι διαφορὰν τοιαύτην, ὥστε καὶ ἀριθμὸν εἰσάγειν, δῆλον· τὸν ἀντίον γὰρ μᾶλλον καὶ διὰ τὸ διακεκρίσθαι (1) τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν τῷ γεννᾶν καὶ γεννᾶσθαι, καὶ εἴ τι κοινόν ἐστιν ἐν αὐτοῖς, μετὰ τίνος νοεῖται διαφορᾶς. Δεῖ γὰρ ἅπαν ὑπάρχον ἐν αὐτοῖς τὸ αὐτὸ τῷ μὲν Πατρὶ ἀνάρχως εἶναι καὶ ἀναιτίως ὡς πηγῆ, τῷ δὲ Υἱὸ ἀιτιατῶς, ὡς προεῖρηται, καὶ οὐχ ἔν τε ταύταις διακρίνονται ταῖς διαφοραῖς, ἀλλὰ διακεκριμένοι ταῖς ὑποστατικαῖς ιδιότησι τῶν προσγνῶτων αὐτοῖς κοινῶν τούτῃ κοινωνοῦσι τῷ τρόπῳ. Εἰ δὲ τὸ διαφύρω; προσβάλλειν οὕτως, ὡς εἴρηται, διαφορὰν ἐν αὐτοῖς ἐποιεῖ καὶ διάκρισιν ἀριθμοῦ, ἦν ἂν καὶ τὸ εἶναι καὶ ἡ οὐσία καὶ ἡ θεότης καὶ πάντα ἀπλῶς τὰ κοινὰ ἀριθμῶ διακεκριμένα, διὰ τῷ μὲν Πατρὶ ταῦτα ἀναιτίως καὶ παρ' οὐδενός, ἀλλὰ δι' ἑαυτὸν πρόσεστιν, Υἱὸ δὲ παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ διὰ τὸν Πατέρα· ἀλλ' οὐκ ἐστὶ ταῦτα νοῦν ἔχοντος ὀξιοῦν. Ὅθεν καὶ τὸ ὑπὲρ τῶν διδασκάλων λεγόμενον οὐκ ἀπλῶς δεῖ νοεῖν τε καὶ λύειν. Ἡ γὰρ διαφορὰ, φησὶ, καὶ ἀριθμὸν εἰσάγει· τοῦτο δὲ οὐ ταυτὸν ἐστὶ καὶ τῷ· Ἡ διαφορὰ ἀριθμὸν ποιεῖ· τὸ μὲν γὰρ περὶ διαφορᾶς ἐπομένῃς τῇ κατὰ τὸν ἀριθμὸν διακρίσει, τὸ δὲ περὶ διαφορᾶς, ἥτις ποιητικὴ ἐστὶ τῆς τοιαύτης διακρίσεως· λέγεται ὡς περὶ διαφορᾶ μὲν ἀριθμοῦ ποιητικὴ ἐν τοῖς θεοῖς ἢ (2) κατὰ τὸ γεννᾶν καὶ γεννᾶσθαι ἐστὶ, καὶ προσβάλλειν καὶ προσβάλλεσθαι, καὶ ἡ τοῦ γεννᾶσθαι τε καὶ προσβάλλεσθαι· ἡ δὲ τοῦ προσβάλλειν διαφορὰ, καθὼ μετὰ τίνος τοῦτο διαστίξεως ἐν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱὸ θεωρεῖται, ἐπομένως δὲ προσωπικῇ τούτων διακρίσει, σημεῖον ἂν εἴη μᾶλλον τοῦ ἀριθμοῦ, ὥστε παρὰ τὴν ὁμωνυμίαν τοῦ διαφύρω; ἐνυπάρχειν ὁ ἀνὴρ οὗτος σοφίζεται· τὸ γὰρ αἰτιατὸν διαφύρω; ἐνυπάρχον Υἱὸ καὶ Πνεύματι ποιητικόν ἐστὶν ἐν αὐτοῖς ἀριθμοῦ· ἐπειδὴ τῷ διαφύρω; ἐκ Πατρὸς προεῖναι διακρίνονται, τῷ γεννᾶσθαι δηλονότι καὶ ἐκπορεύεσθαι, καὶ οὐδενὶ ἄλλῳ καὶ κατ' αὐτόν· τὸ δὲ αἷτιον διαφύρω; ἐνυπάρχον Πατρὶ καὶ Υἱὸ οὐκ ἐστὶ ποιητικόν ἀριθμοῦ καὶ διακρίσεως, ἀλλ' ἐκ τῆς κατ' ἀριθμὸν αὐτῶν διακρίσεως μᾶλλον ἔπειται· διότι γὰρ δύο ὑποστάσεις εἰσὶ τῇ τοῦ γεννᾶν καὶ γεννᾶσθαι διαφορᾷ ἢ ιδιότητι διακεκριμένα καὶ ὅλως τῷ ἀνάρχῳ τε καὶ τῷ ἐξ ἀρχῆς, ἐντεῦθεν συμβαίνει καὶ τὴν τοῦ προσβάλλειν ἢ τοῦ αἷτιου κοινωνίαν μετὰ τίνος διαστίξεως ἐν αὐτοῖς νοεῖσθαι, ὡς

(2) Monac. 37, η.

περ δὴ καὶ τὴν τῶν ἄλλων κοινωσίαν, ἅπερ τὰ αὐτὰ φύσει πρόσθετον. Ὡςπερ οὖν τὸ εἶναι καὶ ἡ ἀγαθότης καὶ ἡ θεότης καὶ ἡ φύσις καὶ τὰ τοιαῦτα ἐν εἶσι ἐν αὐτοῖς, οὕτω καὶ τὸ προβάλλειν καὶ εἰς εἰς προβολεύς καὶ ἐν αἰτιον καὶ μία ἀρχὴ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Οὐ ταυτὸν ἄρα δύναται τὸ τε διαφόρως αἰτιατὰ εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Πνεῦμα, καὶ τὸ διαφόρως προβάλλειν τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν. Ἐκείνη μὲν γὰρ ἡ διαφορὰ τὸν τῆς ὑπάρξεως τρόπον διάφορον ποιούσα καὶ πλήθος ποιεῖ καὶ διακρίσιν· αὕτη δὲ ἡ διαφορὰ τῆς διαφορῆς τῆς ὑπάρξεως ἐπομένη τῶν οὐδὲν τοιοῦτον ποιεῖ. Καὶ καθόλου δὲ ὁ διάφορος τῆς προόδου τρόπος ἐν μὲν τοῖς προϊούσι πλήθος ποιεῖ καὶ διακρίσιν, ἐν δὲ τῇ ἀρχῇ πολλοῦ γε καὶ δεῖ· ἡ γὰρ ἂν καὶ ὁ Πατὴρ ἑαυτοῦ διεκρίνετο, ἄλλως προάγων ἐξ ἑαυτοῦ τὸν Υἱὸν καὶ ἄλλως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἰ δὲ ὁ Πατὴρ μία ἀρχὴ ἐστὶν Υἱοῦ καὶ Πνεύματος, καίτοι διάφορος οὖσα τούτων ἀρχή, ὅτι τοῦ μὲν γεννητήρι, τοῦ δὲ προβολεύς, εὐδηλον ὅτι καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν δύο εἶναι ἀρχὰς διὰ τὸ διαφόρως αὐτοῖς εἶναι τοῦτ' ἐπὶ τῆς ἀρχῆς πρῶγμα καὶ ὄνομα οὐδεμία ἀνάγκη. Εἰ γὰρ μηχανῆ τινα ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς ἦν ἐν πρόσωπον, οὐκ ἂν διὰ τοῦθ' ἑαυτοῦ διεκρίνετο (1), ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διαφόρως τῶν οὐκ ἦν. Νῦν δὲ δύο μὲν εἶσι καὶ πρόσωπα δύο ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς δι' ἄλλην αἰτίαν, τοῦτέστι διὰ τὸν διάφορον τῆς ὑπάρξεως ἐν αὐτοῖς τρόπον· ἀλλ' οὐκ εἶσι δύο ἀρχαὶ τοῦ Πνεύματος διὰ τὸν διάφορον τῆς ἀρχῆς λόγον ἐν αὐτοῖς εὐρισκόμενον, ἀλλὰ μᾶλλον ἀρχὴ μία καὶ εἷς· προβολεύς διὰ τὴν μίαν ἀριθμῶ δύναμιν καὶ ἐνέργειαν, ἣ πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἀναφέρονται, μὴ προσισταμένης τῆς ὑποστατικῆς αὐτῶν διακρίσεως. Ὡςπερ οὐδὲ ἄλλο τι ἀνταίρει αὕτη τῶν κοινῶν καὶ ὡσαύτως καὶ ἐνικῶς ὑπαρχόντων αὐτοῖς, οὕτω ἐὼλον αὐτῶν καὶ τοῦτ' ἐστὶ τὸ ἐπιχειρήμα. Ἐλελήθει γὰρ αὐτὸν ἐπὶ πᾶσιν, ὅτι τὸ μὲν διαφόρως αἰτιατὸν ὑφίστησι τὸν Υἱόν καὶ τὸ Πνεῦμα, ὡς ὁ διάφορος τρόπος τῆς ὑποστατικῆς τούτων ὑπάρξεως, τὸ δὲ διαφόρως αἰτιον τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν οὐκ ὑφίστησιν, εἴπερ ἐκείνα μὲν οὐκ ἂν εἶεν δύο μὴ διαφόρως ὄντα αἰτιατὰ, τὰ δὲ καὶ ἅμα τοῦ διαφόρως προβάλλειν δύο ὑποστάσεις διακεκριμένα τυγχάνουσιν.

stentiae modum, diverso modo principium esse Patrem et Filium non constituere, quoniam illa quidem haud duo forent, si non essent diverso modo principiatum, haec vero (Pater et Filius) simul cum eo quod diverso modo producunt duae personae distinctae existunt.

ΕΦΕΣΟΥ ΚΕΦ. Η' (2).

Πνεῦμά φασιν οἱ θεολόγοι (3) τὸ τῆς πατρικῆς ἐκπορευόμενον ὑποστάσεως. Εἰ δὲ τὸ αὐτὸ καὶ τῆς τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεως ἐκπορεύεται, τί γε ἄλλο ἢ ἐκ δύο ἐκπορεύεται ὑποστάσεων; Τὸ δὲ ἐκ δύο ὑποστάσεων ἐκπορευόμενον τί γε ἄλλο ἢ δύο τὰς ἀρχὰς ἔχει τῆς ἑαυτοῦ ὑπάρξεως; Οὐκ ἄρα Λατίνοι τὴν δυαρχίαν ἐκφεύξονται, μέχρις ἂν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶναι λέγωσιν.

(1) Monac. f. 150, b, διακρίνοίτο.

(2) In Monac. 256, f. 292 b, est cap. 5.

(3) Mon. cit. φησὶν ὁ Νυσσεὺς θεολόγος. Nyss.

Nam quia duae sunt personae generationis activae et passivae differentia sive proprietate distinctae, et universim ratione non principiatum et principiatum, inde evenit, ut et in producendo vel causando communio cum quadam distinctione in ipsis intelligatur, sicut et communio in aliis quae eadem natura ipsis insunt. Quemadmodum igitur esse, bonitas, deitas, natura et similia unum in ipsis sunt, ita et producere; atque unus sunt productor, una causa, unum principium Spiritus sancti. Non perinde ergo valet diverso modo principiatum esse Filium et Spiritum ac diverso modo producere seu spirare Patrem et Filium. Illa namque differentia, quae existendi modum diversum facit, et numerum et distinctionem efficit; haec vero, quae diversum existendi modum sequitur, nihil efficit ejusmodi. Universim vero diversus progressionis modus in progredientibus quidem seu principiatum numerum et distinctionem efficit, in principio vero nullo modo; secus enim et Pater a seipso distingueretur, qui alio modo ex seipso Filium, alio Spiritum sanctum producit. Si vero Pater est unum principium Filii et Spiritus, licet diversum eorum sit principium, quia alterius genitor, alterius vero productor, manifestum est nulla necessitate requiri, ut et Pater et Filius duo sint principia, propterea quod diverso modo habeant principii rem et nomen. Si per impossibile Pater et Filius una persona essent, haec non idcirco a seipsa distingueretur, quia diverso modo produxit Spiritum sanctum. Nunc autem duo sunt et duae personae Pater et Filius aliam ob causam, nimirum ob diversum in ipsis existendi modum; sed non sunt duo principia Spiritus sancti ob diversam principii rationem, quae in ipsis invenitur, sed potius unum principium et unus spirator ob unam numero virtutem et operationem, quae ad Spiritum sanctum referuntur, non obstante personali eorum distinctione. Sicuti haec personalis distinctio nihil aliud tollit ex iis quae communiter et eodem modo et singulariter sunt in ipsis, ita et futile est et hoc (Marci) argumentum. Omnino enim cum latuit, principiatum diverso modo esse constituere Filium et Spiritum ut diversum eorum personalis existendi modum, diverso modo principium esse Patrem et Filium non constituere, quoniam illa quidem haud duo forent, si non essent diverso modo principiatum, haec vero (Pater et Filius) simul cum eo quod diverso modo producunt duae personae distinctae existunt.

D

EPHES. CAP. VIII.

Spiritum dicunt theologi ex paterna procedentem hypostasi. Si vero idem et ex Filii hypostasi procedit, nonne ex duabus hypostasibus procedit? Quod vero procedit ex duabus hypostasibus, nonne id duo habet principia suae ipsius existentiae? Neutiquam igitur Latini principii dualitatem effugient, quandiu etiam ex Filio procedere Spiritum sanctum affirmabunt.

lib. de Theognosia apud Camaterum, c. 106 (Gr. orth. t. II p. 438).

SCHOLARIUS.

A

Ο ΣΧΟΛΑΡΙΟΣ.

Latini etiamsi hypostasim et essentiam simpliciter differre arbitrantur sicut commune a proprio, secundum Ecclesie theologos, pro qua sententia et tres quidem hypostases, unam vero essentiam credunt, attamen in qualibet hypostasi idem illud ipsum hypostasim et essentiam esse censent neque differre, sive quis ex Patris essentia generari Filium dicat, sive rursus ex Patris eum generari hypostasi (in Patre enim ejus et essentia et hypostasis una res est), cum ea tantummodo eis insit differentia, ut essentia ratione hypostaseos includatur, quoniam hypostasis est essentia cum relatione, hypostasis vero re essentia includatur, ut ab ea et in ea formata et specificata; aliter prorsus quam in rebus creatis sese habent, in quibus essentia operationem et speciem in individuo et ex individuo sumere consuevit; neque separatio licet essentiam Patris dicentes et paternam hypostasim. Nam essentia Patris est Patris hypostasis, et si Patris hypostasis non est divina essentia simpliciter. Unde fit, ut is qui dicit ex paterna hypostasi procedere Spiritum sanctum, eum etiam ex Patris essentia esse affirmare possit, et similiter qui ex essentia Filii eum esse asserit, ex Filio quoque et ex filiali hypostasi eum esse dicturus sit. Et sicuti dicere eum ex essentia Patris et ex essentia Filii non necessario principiorum dualitatem seu duplex principium inducit, ita etiam ex hypostasi Patris et ex hypostasi Filii dicere nihil inducit ejusmodi. Latini igitur, qui tali pacto ista enuntiant atque putant, nullam inter essentiam et hypostasim quoad rem esse differentiam in una eademque persona, sed ratione duntaxat eas differre, neque in principiorum dualitatis abyssum se unquam abripiendos esse arbitrantur. Quoniam vero doctrina de essentia atque hypostasi universam fere veræ fidei doctrinam complectitur et includit, neque præsentii tractationi utilis neque admodum aptum fuerit eam nunc late pertractare; sed sufficit argumentationem illius solvere et eliminare. Nam præter rationem essentia et personæ vix occasionem disputandi et refellendi hoc argumentum præstiterit, adeo est futile. Dicit enim ita: Theologi dicunt Spiritum ex paterna hypostasi procedere (innuit autem, ut videtur, Nysenum Gregorium); quare si etiam ex Filio procedit, verum erit similiter dicere eum etiam procedere ex hypostasi Filii; quod si vero hoc est, ex duobus principis procedit Spiritus sanctus; fieri enim nequit, ut id quod ex duabus hypostasis procedit, non etiam ex duobus principis existentiam habeat. Mirandum vero foret ei quam maxime, si hæc vera et necessaria ratus non etiam creationis tria esse principia credat, cum hæc ex tribus hypostasis sit condita; neque enim facile

Οἱ Λατῖνοι τὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν οὐσίαν εἰ καὶ ἀπλῶς διαφέρειν ἡγοῦνται, ὡς τὸ κοινὸν τοῦ ἰδίου, κατὰ τοὺς θεολόγους τῆς Ἐκκλησίας, ἀνθ' οὗτου καὶ τρεῖς μὲν ὑποστάσεις, μίαν δὲ οὐσίαν πιστεύουσι, ἀλλ' ἐν ἐκάστη ὑποστάσει τοῦτ' αὐτὸ τὴν ὑπόστασιν καὶ τὴν οὐσίαν ταυτὸν εἶναι νομίζουσι οὐδὲ διαφέρειν, εἰ τις λέγοι τε ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς γεννᾶσθαι τὸν Υἱὸν καὶ αὖθις ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Πατρὸς λέγοι (1) τοῦτον γεννᾶσθαι (ἐν γὰρ τῇ Πατρὶ ἢ τε οὐσία αὐτοῦ καὶ ἡ ὑπόστασις ἐν ἑστὶ πρᾶγμα), τοσαύτης μόνον ἐνυπαρχούσης αὐτοῖς διαφορᾶς, ὅτι ἡ οὐσία τῷ λόγῳ τῆς ὑποστάσεως ἐγκλείεται, ἐπερὶ ὑπόστασις ἐστὶν οὐσία μετὰ ἀναφορᾶν, ἡ δὲ ὑπόστασις τῷ πράγματι τῆς οὐσίας ἐγκλείεται, ὡς ὑπ' αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ μορφουμένη καὶ εἰδοποιουμένη, ἄλλως παντάπασιν ἢ ἐπὶ τῶν κτιστῶν ἔχουσι πραγμάτων, ἐν οἷς ἡ οὐσία τὴν ἐνέργειαν καὶ τὸ εἶδος ἐν τῷ ἀτόμῳ καὶ ἐκ τοῦ ἀτόμου λαμβάνειν εἴσθην. Οὐδ' ἐστὶ χωρίζειν τὴν οὐσίαν τοῦ Πατρὸς λέγοντας καὶ τὴν πατρικὴν ὑπόστασιν· ἡ γὰρ οὐσία τοῦ Πατρὸς ἡ ὑπόστασις ἐστὶ τοῦ Πατρὸς, εἰ καὶ μὴ ἐστὶν ἡ τοῦ Πατρὸς ὑπόστασις ἡ θεία οὐσία ἀπλῶς· ὥστε ὁ λέγων ἐκ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα, καὶ ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς οὐσίας αὐτὸ λέγειν δύναται, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ λέγων ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ εἶναι τοῦτο, καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ πάντως ἐρεῖ καὶ τῆς υἱικῆς ὑποστάσεως· καὶ ὡσπερ τὸ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Πατρὸς καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ Υἱοῦ οὐκ ἐξ ἀνάγκης τὴν διττὴν εἰσάγει ἀρχὴν, οὕτω καὶ τὸ ἐκ τῆς ὑποστάσεως τῆς τοῦ Πατρὸς καὶ τῆς ὑποστάσεως τῆς τοῦ Υἱοῦ οὐδὲν τοιοῦτον εἰσάγει. Οἱ μὲν οὖν Λατῖνοι ταῦθ' οὕτω λέγοντες καὶ μηδεμίαν εἶναι νομίζοντες διαφορὰν οὐσίας καὶ ὑποστάσεως ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ὑποστάσει κατὰ τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ λόγῳ μόνον αὐτὰ διαφέρειν, οὐδὲ εἰς τὸν τῆς δυαρχίας ὄλονται κατενεχθῆναι ἂν ποτε κρημνόν. Ἐπεὶ δὲ ὁ περὶ τῆς οὐσίας καὶ ὑποστάσεως λόγος σχεδὸν ἅπας τῆς ἀληθινῆς πίστεως λόγος ἐστὶν, οὔτε τῇ παρούσῃ πραγματεῖσ συμπερῶν, οὔτε σφόδρα δυνατὸς ἂν εἴη νῦν πραγματεύεσθαι· ἀλλ' ἀρκεῖ ταύτην αὐτοῦ τὴν ἐπιχειρησιν λύσασιν ἀπαλλάττεσθαι· πλὴν γὰρ τοῦ περὶ τῆς οὐσίας καὶ τῆς ὑποστάσεως λόγου οὐδ' ἀντιλογίας ἀφορμὴν ἂν ῥαδίως παράσχοι· οὕτω σφόδρα ἐστὶν ἀφελῆς. Λέγει γὰρ οὕτως· Οἱ θεολόγοι φασὶ τὸ Πνεῦμα τῆς πατρικῆς ἐκπορεύεσθαι ὑποστάσεως (αἰνίττεται δὲ δῆπου τὸν Νύσσης Γρηγόριον)· ὥστε εἰ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται, ἀληθὲς ἂν εἴη λέγειν ὁμοίως, ὅτι καὶ ἐκ τῆς ὑποστάσεως τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεται· εἰ δὲ τοῦτ' ἐστὶν, ἐκ δύο ἀρχῶν ἐκπορεύεται τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· τὸ γὰρ ἐκ δύο ὑποστάσεων ἐκπορευόμενον ἀδύνατον μὴ καὶ ἐκ δύο ἀρχῶν ἔχειν τὴν ὑπαρξιν. Θαυμάσεις δ' ἂν εἴ τις καὶ λίαν, εἰ ταῦτ' ἀληθῆ νομίζουσιν εἶναι, καὶ ἀναγκαῖα, οὐχὶ καὶ τῆς κτίσεως τρεῖς ἀρχὰς εἶναι πιστεύει

(1) Mon. 27, f. 197 b, λέγει.

ἔτι ἐκ τριῶν ὑποστάσεων δημιουργουμένης· οὐ γὰρ ἄπλου τὸν μὲν ἕνα Θεὸν δημιουργὸν ἔρει τῆς κτίσεως εἶναι, ἐκάστην δὲ τῶν θείων ὑποστάσεων τοῦτο εἶναι ἀρνήσεται. Εἰ δὲ βοήσεται, καθὼς οἱ πολλοὶ, τὴν διαφορὰν τῆς δημιουργίας καὶ τῶν θείων προόδων, μετὰ τῶν πολλῶν καὶ αὐτὸς τετάξεται· ἡ γὰρ διαφορὰ αὕτη οὐδὲν αὐτῷ βοηθήσει, ἕως ἀνάξιοι τὸ ἐκ δύο ὑποστάσεων προῖόν δύο ἀρχὰς ἔχειν. Εἰ μὲν γὰρ ἐπὶ τῆς παρουσίας μόνον ὑποθέσεως τοῦτ' ἀξιοῖ, λαμβάνει τὸ ζητούμενον· εἰ δ' ἀπλῶς καὶ καθόλου, οὐδεμίαν ἀποφυγὴν ἔξει λοιπὸν τοῦ τρεῖς ὑπολαμβάνεσθαι τοῦτον ἀρχὰς λέγειν τῆς κτίσεως ἐξ ὧν ἀξιοῖ. Εἰ δ' αἱ τρεῖς ὑποστάσεις δημιουργοῦσαι τὴν κτίσιν εἰς εἰς ταύτης δημιουργὸς καὶ μία ταύτης ἀρχή, μὴ προσισταμένης τῆς προσωπικῆς αὐτῶν διακρίσεως, ἐπεὶ τοι γὰρ οὐ κατ' ἐκεῖνο καθόλου εἰσι τρεῖς, ἀλλὰ κατ' ἐκεῖνο, καθόλου εἰσιν ἕν τὴν κτίσιν δημιουργοῦσαι, καὶ αἱ δύο ἄρα ὑποστάσεις εἰς εἰς τοῦ Πνεύματος προβολεὺς τῷ αὐτῷ λόγῳ καὶ μία τοῦτου ἀρχή, μηδὲν ἐναντιουμένης τῆς ὑποστατικῆς αὐτῶν διακρίσεως, διὰ τὸ οὐ κατ' ἐκεῖνο, καθόλου εἰσι δύο, ἀλλὰ κατ' ἐκεῖνο, καθόλου εἰσιν ἕν, προάγειν ἐξ ἑαυτῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οὐ γὰρ βῆλον ἂν ἐνοῦντο κατὰ τι κοινῶς αὐταὶ ἐνυπάρχον αἱ τρεῖς ὑποστάσεις ἢ αἱ δύο (τοῦναντίον γὰρ ἂν τις μᾶλλον ὑποπτεύσειε), οὐδὲ μᾶλλον ἐνοῦνται τῇ πρὸς τὴν κτίσιν ἀναφορᾷ ἢ τῇ πρὸς ἑαυτὰς αἱ τῆς θεότητος ὑποστάσεις. Ἡ δημιουργὸς μὲν εἰς εἰσιν αἱ τρεῖς ὑποστάσεις, διότι ἕξω ἑαυτῶν ἐνεργοῦσιν, εἰς δὲ προβολεὺς οὐ δύναται ὁ Πατὴρ εἶναι καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διότι τὴν τοιαύτην ἐνέργειαν ἐν ἑαυτοῖς ἐκπληροῦσιν, ὁμοούσιον προάγοντες πρόσωπον; Χωρὶς γὰρ τοῦ ψεῦδος εἶναι τὸ τὴν ἐνότητα τῶν προαγόντων ἢ τὸ πλήθος ἐκ τῆς τῶν προῖόντων λαμβάνεσθαι φύσεως, ἀλλ' ὅπως ἂν ἔχοι τὰ προῖόντα, εἴπερ ἐγχωρεῖ τὰς τρεῖς ὑποστάσεις ἕνα δημιουργὸν εἶναι διὰ τὴν μίαν τοῦ δημιουργεῖν δύναμιν καὶ ἐνέργειαν, καὶ τὰς δύο ὑποστάσεις οὐδὲν κωλύει ἕνα προβολέα εἶναι διὰ τὴν μίαν τοῦ προβάλλειν ἐνέργειάν τε καὶ δύναμιν. Χωρὶς τοίνυν τοῦτου πέρα ἂν αἰνίγματος εἴη, εἰ Θεὸς μὲν εἰς εἰσι διότι μιᾷ δυνάμει τὴν κτίσιν δημιουργοῦσιν, εἰς δὲ προβολεὺς οὐκ εἰσιν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, κἂν μιᾷ δυνάμει τὸ Πνεῦμα προάγωσι, καὶ εἰ τῇ πρὸς τὴν κτίσιν ἀναφορᾷ τὴν ἐνότητα μᾶλλον ἔχουσιν ἢ τῇ πρὸς ἑαυτὰ. Ἄλλ' ἀφέντες αὐτὸν διαλεκτικῶς ἐξετάζειν ἐπὶ τὴν τῆς ἀληθείας ἀπόδειξιν ἐλθωμεν καὶ τοὺς ἐκ ταύτης ἐλέγχους. Πρῶτον μὲν οὖν οἱ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆς πατρικῆς ὑποστάσεως εἶναι λέγοντες ἢ ἐκπορεύεσθαι ἴσον λέγουσι τῷ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι· καὶ πατρικὴν ὑπόστασιν τὸν Πατέρα νοοῦσιν· ἄλλως γὰρ ἀδύνατον ἔχειν· ἐκ δὲ τοῦ Πατρὸς ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος φωνὴν τοῦ Πατρὸς ὀνόματος οὐ κατὰ τὴν σημασίαν, ἀλλὰ γὰρ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν λαμβανόμενου· ὑποτίθησι γὰρ τὴν ἀρχηγικὴν καὶ πρῶτην ὑπόστασιν, σημαίνει δὲ τὸν γεννῶντα. Εἰ δὲ καὶ κατὰ τὴν σημασίαν, οὗτοι γὰρ τὴν εἰδικὴν, ὡς Υἱοῦ Πατρὸς λέγεται, ἀλλὰ κατὰ τὴν γενικὴν, ὡς Πα-

unum Deum conditorem esse rerum creatarum dicet, singulas vero divinas personas conditricas esse negabit. Quod si, ut vulgus, ad differentiam creationis et divinarum processionum provocaverit, eodem ac vulgus ipse collocabitur loco; nam hæc differentia nihil eum juvabit, quousque id quod ex duabus hypostasibus prodit duo principia habere crediderit. Si enim pro præsentī hypothesi id statuit, supponit quod est in quæstione; si vero simpliciter et universim, nullum amplius habebit effugium, ne tria creationis principia dicere ex iis quæ statuit existimetur. Si vero tres hypostases, quæ res creatas condiderunt, unus earum sunt conditor et unum earum principium, non obstante personali earum distinctione, quoniam non quatenus sunt tria, sed quatenus sunt unum, res creatas e nihilo producunt, ergo et duæ hypostases unus sunt Spiritus productor eadem ratione, et unum ejusdem principium, nihil adversante personali earum distinctione, quoniam non quatenus sunt duæ, sed quatenus sunt unum ex seipsis producunt Spiritum sanctum. Neque enim facilius secundum quid ipsis communiter inhærens uniantur tres hypostases, quam duæ (contrarium enim potius quis suspicaretur), neque magis uniantur relatione ad creaturam deitatis personæ, quam relatione ad seipsas. An creator quidem unus sunt tres hypostases, quia extra se operantur, unus vero spirator Pater et Filius esse nequeunt sancti Spiritus, quia talem operationem in seipsis explent, consubstantialem producentes personam? Nam præterquam quod falsum est, unitatem vel pluralitatem producentium ex natura desumi productorum (verum quomodo se habeant producta, si fieri potest, ut tres hypostases unus sint creator propter unam creandi virtutem et operationem), etiam nihil prohibet, quominus duæ hypostases unus sint spirator propter unam spirandi operationem ac virtutem. Hoc igitur et neglecto ænigma foret maximum, si Pater et Filius Deus quidem unus essent, quia una virtute creaturas creant, unus vero spirator non essent, quamvis una virtute Spiritum producant, etsi relatione ad creaturas magis unitatem haberent, quam relatione ad seipsos. Verum sinamus eum (Marcum) dialectico rem disquirere et ad veritatem comprobendam atque refutationem ex ea conficiendam procedamus. In primis igitur qui Spiritum sanctum ex paterna dicunt esse hypostasi, vel ex ea procedere, idem dicunt ac procedere ex Patre, et paternam hypostasim intelligunt Patrem (aliter enim res se habere non potest); ex Patre vero procedere Spiritum sanctum secundum Salvatoris vocem dicunt, nomine Patris accepto non secundum significationem, sed secundum suppositionem; supponit enim pro principali et prima persona, significat autem generantem. Quod si etiam secundum significationem accipiatur, non tamen secundum specificam, ut Filii Pater dicitur, sed secundum ge-

merican, ut lumen Pater nominatur, secundum quam nunquam ad Spiritum specifico redditur. Patrem etenim Spiritus, ait Damascenus, nunquam dicimus. Unde et ex paterna hypostasi dicentes esse Spiritum, hoc pacto paternæ hypostaseos nomine utuntur. Hæc igitur ratione nullam habet Pater oppositionem ad Filium, neque secundum hoc ipsum duæ sunt hypostases. Quare ex eo quod ex paterna hypostasi et quod ex Filio procedat Spiritus sanctus, non sequitur cum ex duabus hypostasibus prodire. Si vero secundum Nyssonii dictum, ex paterna hypostasi, nihil prohibet, quominus il qui ex Filio dicant Spiritum, etiam ex filiali hypostasi eum dicant; verus quidem est sermo, sed ex parte non sequitur ex duabus hypostasibus esse Spiritum dicere; et si ex duabus hypostasibus eum esse sequeretur, non tamen etiam ex duobus principiis. Quod ex his sit perspicuum. Nomen hypostaseos significatur quidem ipsa proprietas divinarum personarum, quamlibet constituens in relatione ad aliam divinam personam; significatur vero etiam ipsa res cui talis inest proprietas, non simul comprehensa proprietatis ratione. Licet enim quam maxime proprietas sit ipsa res hypostaseos, attamen mens nostra separare potest ea quæ natura non sunt separata, et iis quæ natura eadem sunt, rationis differentiam adjungere, cum aliter neque existentiam hic neque superessentialium rerum quampiam intelligere valeat; et ad res quidem hic existentes intelligendas subsidio propriæ naturæ utitur, ad intelligendas autem res superessentiales a nostro res existentes intelligendi modo proficiscitur. Sic igitur quando Spiritum sanctum ex paterna hypostasi vel rursus ex hypostasi Filii procedere dicimus, nomen hypostaseos secundum posteriolem significatum accipimus; quando vero dicimus Filium ex Patris hypostasi prodire, vel Patrem et Filium duas esse personas, priori modo hypostaseos nomen intelligimus. Quare si quis dicat Spiritum sanctum ex hypostasi Patris et ex hypostasi Filii procedere, non intelligit hypostasiam sub ratione proprietatis, quæ illinc quidem Patris, hinc vero Filii personam constituit, sed sub ratione rei, cui ejusmodi proprietas inest. Hæc vero res una eademque est in Patre et in Filio, et sic non est verum simpliciter dicere: *Ex hypostasi Patris et ex hypostasi Filii, ergo ex duabus hypostasibus; neque rursus: Si ex duabus hypostasibus, etiam ex duobus principiis.* Sed si quis dicat sancti Spiritus hypostasiam ex paterna hypostasi et ex hypostasi Filii esse, nomen hypostaseos in Spiritu sub ratione proprietatis accipitur. Neque enim ullam aliam Spiritus habet constitutivam proprietatem nisi processionis; Pater vero constituitur et subsistit generationis activæ proprietate, et Filius similiter generationis passivæ; absque quibus Pater

A τῆρ φύσιν (1) λέγεται καθ' ἑν οὐδέποτε πρὸς τὸ Πνεῦμα εἰδικῶς ἀποδίδεται (Πατέρα γὰρ τοῦ Πνεύματος, ὁ Δαμασκηνὸς φησιν, οὐδέποτε λέγομεν) ὥστε καὶ ἐκ τῆρ πατρικῆρ ὑποστάσεωρ λέγοντες οὕτω τῷ ὀνόματι τῆρ πατρικῆρ ὑποστάσεωρ χρώμεται. Τοῦτηρ τοίνυν τῷ τρόπῳ οὐδεμίαν ὁ Πατὴρ ἀντίθεσιν ἔχει πρὸς τὸν Υἱὸν, οὐδὲ δύο ὑποστάσεις εἶναι κατ' αὐτὸ γὰρ τοῦτο ὥστε τῷ ἐκ τῆρ πατρικῆρ ὑποστάσεωρ καὶ τῷ ἐκ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορεύεσθαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐχ ἔπεται τὸ ἐκ δυοῖν ὑποστάσεων αὐτὸ προῖέναι· εἰ δὲ, καθά φησιν ὁ Νύσσης, ἐκ τῆρ πατρικῆρ ὑποστάσεωρ, οὐδὲν κωλύει καὶ ἐκ τῆρ υἱικῆρ ὑποστάσεωρ λέγειν τοὺς ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγοντας, ἀληθῆρ μὲν ὁ λόγος, ἀλλ' οὐδ' ἐντεῦθεν ἔπεται ἐκ δύο ὑποστάσεων λέγειν εἶναι τὸ Πνεῦμα·

B καὶ εἰ ἐκ δύο ὑποστάσεων ἔπεται, ἀλλ' οὕτοι γὰρ καὶ ἐκ δύο ἀρχῶν. Καὶ δῆλον ἐντεῦθεν. Τῷ ὀνόματι τῆρ ὑποστάσεωρ σημαίνεται μὲν αὐτὴ ἡ ἰδιότηρ ἡ τῶν θεῶν πρῶτων ἕκαστον ὑφιστάσα ἐν τῇ πρῆ; ἕτερον θεῶν πρῶτων ἀναφορᾶ σημαίνεται δὲ καὶ αὐτὸ τὸ πρᾶγμα, ᾧ ἡ τοιαύτη πρόσεστιν ἰδιότηρ μὴ συμπεριλαμβανομένου τοῦ τῆρ ἰδιότηρ; λόγου· κἄν γὰρ δτι μάλιστα ἡ ἰδιότηρ αὐτὸ ἐστὶ τὸ πρᾶγμα τῆρ ὑποστάσεωρ, ἀλλ' ὁ νοῦρ ὁ ἡμέτερορ χωρίζειν δύναται τὰ ἀχώριστα φύσει καὶ τοῖρ φύσει ταυτοῖρ λόγου προστιθέναι διαφορὰν, ἄλλωρ οὐ δύναμενορ οὔτε τι τῶν ὄντων οὔτε τι τῶν ὑπερουσίων νοεῖν· καὶ πρὸρ μὲν τῶν ὄντων νόησιν χρῆται τῇ εὐπορίᾳ τῆρ οικείαρ φύσει, πρῆρ δὲ τῆν νόησιν τῶν ὑπερουσίων ἀπὸ τοῦ τρόπου τῆρ τῶν ὄντων νόησεωρ ἔρχεται. Οὕτω τοίνυν ὁπόταν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆρ πατρικῆρ ὑποστάσεωρ ἐκπορεύεσθαι λέγωμεν ἢ πάλιν ἐκ τῆρ υἱικῆρ ὑποστάσεωρ, τοῦνομα τῆρ ὑποστάσεωρ κατὰ τὸ δεύτερον λαμβάνομεν σημαίνόμενον· ὁπόταν δὲ τὸν Υἱὸν λέγωμεν ἐκ τῆρ τοῦ Πατρῆρ ὑποστάσεωρ προῖέναι ἢ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν δύο εἶναι ὑποστάσεις, τοῦνομα τῆρ ὑποστάσεωρ τῷ προτέρῳ τρόπῳ νοοῦμεν. Ὅπόταν οὖν λέγη τις τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τῆρ ὑποστάσεωρ τοῦ Πατρῆρ καὶ τῆρ τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεωρ ἐκπορεύεσθαι, οὐ νοεῖ τῆν ὑπόστασιν ὑπὸ τῷ λόγῳ τῆρ ἰδιότηρ, ἥτιρ ἐνθεν μὲν τὸ τοῦ Πατρῆρ, ἐκείθεν δὲ τὸ τοῦ Υἱοῦ ὑφίστησι πρόσωπον, ἀλλ' ὑπὸ τῷ λόγῳ τοῦ πρᾶματορ, ᾧ ἡ τοιαύτη πρόσεστιν ἰδιότηρ. Τοῦτο δὲ ἐν ἐστὶ καὶ ταυτὸν ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ, καὶ οὕτω οὐτ' ἀληθῆρ ἐστὶν ἀπλῶρ, δτι Ἐκ τῆρ τοῦ Πατρῆρ ὑποστάσεωρ καὶ ἐκ τῆρ τοῦ Υἱοῦ ὑποστάσεωρ, ἐκ δύο ἀρα ὑποστάσεων, οὔτε· *Εἰ καὶ ἐκ δύο ὑποστάσεων, δτι καὶ ἐκ δυοῖν ἀρχῶν.* Ἄλλ' ὁπόταν λέγη τις τῆν τοῦ Πνεύματορ ὑπόστασιν ἐκ τῆρ πατρικῆρ καὶ υἱικῆρ ὑποστάσεωρ εἶναι, τοῦνομα τῆρ ὑποστάσεωρ ἐν τῷ Πνεύματι ὑπὸ τῷ λόγῳ τῆρ ἰδιότηρ λαμβάνεται· οὐδεμίαν γὰρ ἄλλην ἰδιότητα ὑφιστώσαν αὐτὸ πλὴν τῆρ ἐκπορεύσεωρ ἔχει. Ὁ δὲ Πατὴρ ὑφίσταται τῇ τοῦ γεννᾶν ἰδιότητι, καὶ ὁ Υἱὸρ ὡσαύτωρ τῇ τοῦ γεννᾶσθαι ὡν ἄνευ ἀδύνατον νοεῖσθαι τὸν Πατέρα καὶ

τὸν Υἱὸν πρὸς ἀλλήλους ἀναφερομένους, ὡς ἔταν λέγει τις ἐκ τῆς τοῦ Πατρὸς ὑποστάσεως τὴν τοῦ Υἱοῦ εἶναι ἢ γεννηθῆναι ὑπόστασιν· ἀλλ' ἀνευ τούτων δυνατὸν νοεῖσθαι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν ἀναφερομένους πρὸς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰ κακεῖ νοεῖται τις ἄλλη ιδιότης κοινῶς αὐτοῖς ἐνυπάρχουσα, ἄλλη παρὰ τὴν ιδιότητα τοῦ γεννηθῆναι καὶ γεννηθῆναι, δι' ἃς εἰσι δύο πρόσωπα. Καὶ τοῦτ' ἐστὶν ὅπερ ἀπέκαμον πανταχοῦ λέγοντες οἱ τὰ Λατίνων διεχδικοῦντες, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ ἐκπορευόμενον οὐκ εἰς διπλὴν ὁμῶς ἀρχὴν ἀναφέρεται (1), ἐπεὶ περ οὐ πρόεισιν ἐξ αὐτῶν, καθὼς Πατὴρ καὶ καθὼς Υἱὸς, ἀλλὰ κατ' ἄλλο τι κοινῶς αὐτοῖς ἐνυπάρχον, οὗδ' ἐστὶ καθὼς εἰσι δύο, ἀλλὰ καθὼς εἰσι ἓν. Οὕτω καὶ τὸ σοφὸν τοῦτο ἐπιχείρημα τοῦ ἀνδρὸς, ἐκ τῶν τοῦ Καθασθῆναι καὶ τοῦτο ληφθῆναι, σαθρὸν ἐδείχθη καὶ πάντῃ μᾶλλον ἢ τῷ τῆς δουρχίας ἐγκλήματι τὴν Λατίνων περιβέβητον ὑπόθεσιν.

ΕΦΕΣΟΥ ΚΕΦ. Θ' (2).

Κιθὼσπερ ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς, διὰ τὴν μὴ καὶ τὸ Πνεῦμα Υἱὸς; Ὅτι διαφέρει τῷ τῆς ὑπάρξεως τρόπῳ, κατὰ τοὺς θεολόγους, καὶ οὐχ ὑλικῶς τὸ Πνεῦμα ἐκ τοῦ Πατρὸς οὐδὲ γεννητῶς πρόεισιν. Εἰ τίνων μὴ ἔστι τὸ Πνεῦμα Υἱὸς ἐκ τοῦ Πατρὸς προῖν, τίνα ταύτης ἐτι διάκρισιν ἀκριβειστέρην ζητήσομεν (3) τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸν Πατέρα καὶ πρὸς ἀλλήλους; Εἰ γὰρ τοῦ αὐτοῦ τὸ μὲν Υἱὸς, τὸ δ' οὐχ Υἱὸς, ἀλλὰ ἄλλο τι, δῆλον ὅτι πρὸς μὲν τὸν Πατέρα τῷ τῆς σχέσεως διακρίνονται λόγῳ καὶ ὡς αἰτιατὰ πρὸς αἴτιον ἔχουσι, πρὸς ἀλλήλα δὲ τῇ κατὰ τὴν ἀντίφασιν ἀντιθέσει. Ἐὶ γὰρ Υἱὸν εἶναι τῷ μὴ Υἱὸν εἶναι δῆλον ὡς ἀντιφατικῶς ἀντίκεινται. Οὐκ ἄρα καὶ ἐπὶ τούτων, Υἱοῦ λέγω καὶ Πνεύματος, ἀναγκαῖα ἢ κατὰ τὴν σχέσιν ἀντίθεσις πρὸς διάκρισιν, εἴπερ καὶ (4) διὰ τῆς ἀντιφατικῆς ἀντιθέσεως δυνατόν ἐστι διακρίνεσθαι.

Ο ΣΧΟΛΑΡΙΟΣ.

Οἱ Λατῖνοι καὶ πρὸς τὸ δυνατὸν τῶν σῶν ἐπιχειρημάτων ὅσα δὴ καὶ πρὸς τὸ ἕκτον, ἀπολογήσονται, τοσοῦτον προσθέντες, ὅτι νῦν ἤδη δεύτερον ἔλαθε τὸ αὐτὸ πάθος παθῶν καὶ ὡς διαφόροις λόγοις καὶ ἐπιχειρήμασι τοῖς αὐτοῖς χρησάμενος ὑπ' ἀπειρίας τοῦ διαιρεῖν. Τοιαῦτα δὲ ἐν τοῖς λόγοις ἐλεγχόμενα, τίς ἂν εὐκόλως ἐν τοῖς δόγμασι καὶ τῇ τούτων κρισει πιστεύσειαν;

ΕΦΕΣΟΥ ΚΕΦ. Ι' (5).

Οἱ Λατῖνοι μὴ θέλοντες ἔπεσοι ταῖς κοινῇ παρὰ πᾶσιν ὁμολογουμέναις τῆς θεολογίας ἀρχαῖς, ἀλλ' ἐτέρως ἐπινοοῦντες αὐτοὶ πρὸς τὴν ἰδίαν ὑπόθεσιν συνεινούσας, οὐ καθάπερ ἡμεῖς διαιροῦσι τὰ τῷ θεῷ προσόντα, τὰ μὲν κοινὰ λέγοντες εἶναι, τὰ δὲ ἰδία

(1) Mon. 27, f. 199, h. ἀναφέρεται.

(2) In Mon. 256, f. 201 n, est cap. 3.

(3) Mon. 27, f. 200 a, ζητήσωμεν.

et Filius ad invicem relati intelligi nequeunt, ut si quis dicat ex Patris hypostasi esse vel generari hypostasin Filii. At sine his proprietatibus cogitari possunt Pater et Filius relati ad Spiritum sanctum, etsi et ibi intelligitur alia quædam proprietas, quæ communiter ipsis inest, alia præter proprietatem activæ et passivæ generationis, propter quas sunt duæ personæ. Atque hoc est quod cum continua defatigatione ubique asserunt qui Latinorum sententiam defendunt: quod Spiritus sanctus ex Patre Filioque procedens minime tamen ad duplex refertur principium, quoniam non prodit ex ipsis, quatenus sunt Pater et Filius, sed secundum aliud quid quod ipsis communiter inest, neque quatenus sunt duo, sed quatenus sunt unum. Tali pacto et sapiens hoc viri istius argumentum, quod et ipsum ex Cabasilæ penu desumptum est, infirmum prorsus est comprobatum, ac omnia potius efficiens quam principiorum dualitatis criminis Latinorum sententiam aspergens.

EPHES. CAP. IX.

Si sicut ex Patre Filius, ita et Spiritus ex Patre est, quomobrem non et Spiritus est Filius? Quia differi existendi modo, secundum theologos, et non modo Filii neque per generationem ex Patre progreditur Spiritus. Si igitur Spiritus non est Filius ex Patre procedens, quam hac adhuc accuratorem distinctionem quaeremus inter Filium et Spiritum, tum relate ad Patrem, tum relate ad invicem? Nam si ex eodem alter Filius, alter non Filius, sed aliud quiddam, manifestum est hos a Patre quidem habitudinis ratione distingui et ut causas ad causam se habere, ad invicem vero distingui oppositione secundum contradictionem. Nam Filium esse et Filium non esse manifeste sibi opponuntur contradictorie. Non ergo et in his, videlicet Filio ac Spiritu, necessaria est oppositio secundum habitudinem ad distinguendos eosdem, quoniam et per oppositionem contradictoriam possunt distingui.

SCHOLARIUS.

Latini ad nonum tuorum argumentorum ea omnia respondebunt, quæ ad sextum jam dixerunt, id unum addentes, quod jam secunda vice eodem morbo te laborare te latuit, et quasi diversis rationibus argumentisque uteris his, quæ prorsus eadem sunt, cum distinguendi sis imperitus. Quis vero tibi, qui tali modo in rationibus refutaris, facile in dogmatibus et in iudicio de his ferendo credat?

EPHES. CAP. X.

Latini, nolentes sequi theologiæ principia communiter apud omnes agnita, sed alla excogitantes ipsi ad propriam suppositionem stabilendam pertinentia, non dividunt ea quæ Deo insunt, sicut nos dividimus, dicentes alla esse communia, alla

(4) Mon. 27, l. c. omitt. καί.

(5) In Mon. 256, f. 201 b, est cap. 4.